

diabolum vidit prope assistere. Quid hic, inquit, a-
tas, cruenta bestia? nihil in me, funeste, reperies.
Abrahæ me sinus recipiet.

(Ex capitulari Veron. cod.)

^a Cum hac ergo voce fatigatum divinis operibus spiritum cælo reddidit: testatque nobis sunt qui adfuerant, jam exanimis corpore glorificati hominibus vidisse se gloriam. Vultus luce clarior renitebat, cum membra cætera ne tenuis quidem macula fuscaret; in aliis etiam, et in illo tantum artibus non pudeatis, septennis quodammodo pueri gratia videbatur. Quis istum unquam cilicio tectum, quis cineribus crederet involutum? ita vitro purior, lacte candidior, jam in quadam futuræ resurrectionis gloria et natura demutatæ carnis ostensus est. Jam vero in obsequium funeris, credi non potest, quanta hominum multitudo convenerit: tota obviam corpori civitas ruit; cuncti ex agris atque vicinis etiam urbibus adfuerunt. O quantus luctus omnium, quanta præcipue mærentium lamenta monachorum! qui eo die fere ad duo millia convenisse dicuntur, specialis Martini

Cum hac ergo voce animam cælo reddidit: testatque nobis sunt qui ibidem fuerunt, vidisse se vultum ejus tamquam vultum angeli: membra autem ejus candida tamquam nix videbantur, ita ut dicerent, Quis istum unquam cilicio (vidit) tectum? quis in cineribus crederet involutum? jam enim sic videbatur, quasi in futuræ resurrectionis gloria et natura demutatæ carnis ostensus est^b. In obsequium vero funeris credi non potest quanta hominum multitudo convenerit; tota obviam corpori civitas ruit: cuncti ex agris atque ex vicinis, multique de vicinis etiam urbibus adfuerunt. O quantus luctus omnium, quanta præcipue mærentium lamenta monachorum! qui eo die fere ad duo millia convenisse dicuntur, specialis Martini gloria: ejus exemplo in Dni servitute stirpes tantæ fruticaverant^c. Agebat nimirum ante se pastor greges suos, sanctæ illius multitudinis pallidas turbas, agmina palliata, aut emeritorum (supple laborum) senes,

^a Cum ab hisce verbis prope ad finem usque epistolæ, majores quam usquam in Capitulari codice a Vulgatis discrepantiæ occurrant, et quidem concinnior inde et simplicior fluat sensus; adeo ut suspicio mihi jam pridem subierit, posteriorem hujus epistolæ partem, ut in Vulg. legitur, interpolatam ab aliquo fuisse: idcirco utrumque textum e regione sibi re-

gloria, cujus exemplo in Domini servitute stirpes tantæ fruticaverant. Agebat nimirum ante se pastor extinctus greges suos, sanctæ illius multitudinis pallidas turbas, agmina palliata, aut emeritorum laborum senes, aut juratos Christi in sacramenta tirones. Tum virginum chorus fletu abstiniens præ pudore, cum lætandum potius illi esse sentiret quem jam suo Dominus gremio confortaret, quam sancto dissimulabat gaudio quod dolebat! siquidem fides flere prohiberet, gemitum extorqueret affectus; etenim tam erat sancta de

aut juratos Christi in sacramenta tirones; tum virginum chorus fletu abstiniens præ pudore quam sancto dissimulabat gaudio quod dolebat! siquidem fides flere prohiberet: gemitum tamen extorquebat affectus; etenim tam sancta erat de illius gloria (et) exultatio, quam pia de morte tristitia. Ignoscere stentibus, congratulare^d gaudentibus, dum unusquisque et sibi præstat ut doleat, et illi ut gaudeat. Hæc igitur beati viri corpus usque ad locum sepulcri hymnis canora cælestibus turba prosequitur, etc.

illius gloria exultatio, quam pia de morte confusio. Ignoscere stentibus, gratularere gaudentibus: quia et pium est gaudere Martino, et pium est flere Martinum; dum unusquisque et sibi præstat ut doleat, et illi debet ut gaudeat. Hæc igitur beati viri corpus usque ad locum sepulcri hymnis canora cælestibus turba prosequitur. Comparetur, si placet, sæcularis illa pompa, non dicam funeris, sed triumphi: quid simile Martini exsequiis conferetur? Ducant illi præcurribus suis victos post terga captivos: Martini corpus hi qui mundum ductu illius vicerant, prosequuntur; illos confusus plaudibus populorum honoret insania: Martino divinis plauditur psalmis: Martinus hymnis cælestibus honoratur, illi post triumphos suos in tartara sæva trudentur: Martinus Abrahæ sinu lætus excipitur; Martinus hic pauper et modicus, cælum dives ingreditur: illinc nos, ut spero, custodiens, me hæc scribentem respicit, te legentem.

spondentem damus, ut lector uno intuitu videat quæ in Vulg. redundat, et rectius judicare possit utra sit præferenda lectio. EDITOR VERON.

^b Leg. esset.

^c In ms. fruticaverant.

^d Forte congratularere.

SULPICII SEVERI DIALOGI.

DIALOGUS I.

I. Cum in unum locum ego et Gallus noster convenissemus, vir mihi et propter Martini memoriam (ex illius enim discipulis erat) et propter sua merita charissimus; intervenit nobis Postumianus meus,

D nostri causa ab Oriente, quo se ante triennium patriam relinquens contulerat, regressus. Complexi hominem amantissimum, exosculatiq[ue] genua et pedes ejus, cum uno atq[ue] altero spatio quasi obstu-

pefacti, invicem fientes gaudio deambulassetus, A jactis in terram cilicis consedimus. Tum prior Postumianus me intuens, Cum essem, inquit, in remotis Ægypti, libuit ut ad mare usque procederem. Navim illic onerariam offendi, quæ cum mercibus Narbonem petens solvere parabat. Eadem nocte astare in somnis mihi visus es, et injecta me manu trahere, ut navim illum conscenderem. Mox tenebras rumpente diluculo, cum de eo loco in quo quieveram surrexissem, somnium meum ipse mecum reputans tanto tui desiderio subito correptus sum, ut nihil cunctatus navim conscenderim; tricesimo die Massiliam appulsus, inde huc decimo pervenerim: adeo prospera navigatio piæ adfuit voluntati. Tu modo, propter quem tot maria transnavigavimus, tantum terræ transcurrimus, complectendum perfruentumque te, remotis omnibus, tradere. Ego vero, inquam, etiam cum tu in Ægypto morareris, totus tecum semper animo et cogitatione versabar, meque de te dies ac noctes cogitantem totum tua charitas possidebat; nedum modo me tibi æstimes puncto temporis defuturum, quominus amore tuo pendens te intuear, te audiam, tecum loquar, nullo penitus in secretum nostrum, quod nobis hæc remotior cellula præstat, admissio: nam hujus nostri, ut arbitror, Galli præsentiam non moleste feres, qui hoc adventu tuo, ut vides, perinde atque ego ipse, triumphat gaudio. Recte plane, inquit Postumianus; in societate nostra Gallus iste retinebitur: quia etsi mihi parum cognitus est, pro eo tamen quod tibi est charissimus, non potest mihi non esse charus, maxime cum ex Martini sit disciplina. Neque gravabor quælibet conserte vobiscum, ut poscitis, fabulari: quippe cum huc propter hoc venerim, ut me hujus Sulpicii mei (me autem utraque manu complectebatur) desiderio etiam verbosus impenderem.

II. Enimvero, inquam, satis probasti, quantum pius amor possit, qui nostri causa tot maria tantamque terrarum emensus, a summo, ut ita dicam, solis egressu usque in ejus occidua venisti. Age ergo, quia et secreti inter nos nec occupati sumus, et sermoni tuo vacare debemus, edisseras nobis velim omnem peregrinationis tuæ historiam; qualiter in Oriente fides Christi floreat; quæ sit ibi sanctorum quies, quæ instituta monachorum; quantisque signis ac virtutibus in servis suis Christus operetur: nam certe, quia in his regionibus, inter ista quæ vivimus, ipsa nobis vita fastidio est; libenter ex te audiemus, si vel in eremo vivere Christianis licet. Ad hæc Postumianus, Faciam, inquit, ut desiderare te video; sed quæso prius ex te audiam, an isti omnes quos hic reliqueram sacerdotes, tales sint, quales eos, antequam proficiscerer, noveramus. Tum ego, Absiste, inquam, ista quærere, quæ aut una mecum, ut puto, nosti, aut si ignoras, non audire sit melius. Illud reticere non possum, non solum illos de quibus interrogas, nihil meliores quam noveras factos; sed unum illum nostri quondam amantem, in quo respirare ab istorum insectationibus solebamus,

asperiores nobis fuisse quam debuit. Nec vero quidquam in illum inclementius dicam, quia et amicum colui, et tunc etiam amavi cum putabatur inimicus. Me autem hæc tacitis cogitationibus resolventem admodum dolor iste compungit (pene nos sapientis et religiosi viri amicitia destitutos), illum quondam tam amicum nobis, tam amarum in nos esse potuisse. Verum hæc, quæ mœroris plena sunt, relinquamus: te potius, ut dudum spononderas, audiamus. Ita, inquit, fiat, Postumianus; quod cum dixisset, paululum omnes conticuimus. Dein cilicium cui insederat, ad me propius admovit, atque ita exorsus est:

III. Ante hoc triennium, quo tempore tibi, Sulpicii, hinc abiens valedixi, ubi Narbone navim solvimus, quinto die portum Africæ intravimus: adeo prospera Dei nutu navigatio fuit. Libuit animo adire Carthaginem, loca visitare sanctorum, et præcipue ad sepulcrum Cypriani martyris adorare. Quintodecimo die ad portum regressi, provectique in altum, Alexandriam petentes, reluctantante austro pene in Syrtis illati sumus: quod providi nautæ caventes, jactis navem anchoris sistunt. Sub oculis autem terra continens erat, in quam scaphis egressi cum vacua ab humano cultu omnia cereremus, ego studiosius explorandorum locorum gratia longius processi. Tribus fere millibus a littore parvum tugurium inter arenas conspicio, cujus tectum, sicut Sallustius ait, quasi carina navis erat, contiguum terræ, satis firmis tabulis constratum, non quod ibi vis imbrum ulla timeatur (fuisse autem illic pluviam nequando quidem auditum est), sed quod ventorum ea vis est, ut si quando vel clementiori cœlo aliquantulus spirare flatus cœperit, majus in illis terris quam in ullo mari naufragium sit. Nulla ibi germina, sata nulla proveniunt, quippe instabili loco, arenibus arenis ad omnem motum ventorum cedentibus. Verum ubi eversa quædam a mari promontoria ventis resistunt, terra aliquantulum solidior herbam raram atque hispidam gignit. Ea ovibus est pabulum satis utile. Incolæ lacte vivunt; qui solertiores sunt, vel, ut ita dixerim, ditiores, hordeaceo pane utuntur. Ea ibi sola messis est, quæ celeritate provenus per naturam soli sive aeris, ventorum casus evadere solet: quippe fertur a die jacti seminis tricesimo die maturescere. Consistere autem ibi homines non alia ratio facit, quam quod omnes tributo liberi sunt: extrema siquidem Cyrenorum ora est, deserto illi contigua, quod inter Ægyptum et Africam interjacet, per quod olim Cato Cæsarem fugiens duxit exercitum.

IV. Ergo ut ad tugurium illud quod eminus conspexeram, pertendi, invenio senem in veste pellicea mulam manu vertentem; consalutatus accepit nos benigne. Ejectos nos in illud littus exponimus; et ne statim repetere cursum possimus, maris mollitie detineri: egressos in terram (ut est mos humani ingenii) naturam locorum cultumque habitantium voluisse cognoscere: Christianos nos esse: id præcipue

quære, an essent aliqui inter illas solitudines Christiani. Tum vero ille flets gaudio, ad genua nostra provolvitur: iterum nos ac sæpius exosculatus invitavit ad orationem: deinde impositis in terram vervecum pellibus facit nos discumbere. Apponit prandium sane locupletissimum, dimidium panem hordeaceum. Eramus autem nos quatuor, ipse erat quintus. Fasciculum etiam herbæ intulit, cuius nomen excidit; quæ menthæ similis exuberans foliis, saporem mellis præstabat: hujus prædulci admodum suavitate delectati atque exsatiati sumus. Ad hæc subridens ego ad Gallum meum, Quid, inquam, Galile? placetne tibi prandium, fasciculus herbarum et panis dimidius viris quinque? Tum ille, sicut est verecundissimus, aliquantulum erubescens, dum fagitationem meam accepit, Facis, inquit, Sulpici, tuo more, qui nullam occasionem, si qua tibi porrecta fuerit, omittis, quin nos edacitatis fatiges. Sed facis inhumane, qui nos Gallos homines cogis exemplo angelorum vivere (quamquam ego studio manducandi etiam angelos manducare credam): nam istum dimidium hordeaceum timeo vel solus attingere. Sed contentus sit hoc Cyrenensis ille, cui vel necessitas vel natura est esurire; vel postremo isti, quibus, credo, marina jactatio in ediam cibi fecerat. Nos procul a mari absumus, et quod tibi sæpe testatus sum, Galli sumus. Sed pergat hic potius explicare sui Cyrenensis historiam.

V. Enimvero, Postumianus ait, cavebo posthac cujusquam abstinentiam prædicare; ne Gallos nostros arduum penitus offendat exemplum. Statueram autem etiam cœnam Cyrenensis illius, vel consequentia (septem enim diebus apud ipsum fuimus) referre convivia: sed supersedendum est, ne Gallus se æstimet fatigari. Cæterum postero die, cum aliqui ex incolis ad nos visendos confluere conspicerent, cognoscimus illum hospitem nostrum esse presbyterum; quod summa nos dissimulatione celaverat. Deinde cum ipso ad ecclesiam processimus, quæ fere duobus millibus aberat, a conspectu nostro interjecto montis exclusa. Erat autem vilius texta virgultis, non multo ambitiosis quam nostri hospitis tabernaculum, in quo nisi incurvus quis non poterat consistere. Cum hominum mores quæreremus, illud præclarum animadvertimus, nihil eos neque emere neque vendere. Quid sit fraus aut furtum, nesciunt; aurum atque

VI. Quod cum ille benigne accepisset, revocantibus nos ad mare nautis, discessimus; prosperoque cursu septimo die Alexandriam pervenimus, ubi fœda inter episcopos atque monachos certamina gerebantur, ex ea occasione vel causa, quia congregati in unum sæpius sacerdotes frequentibus decrevisse synodis videbantur, ne quis Origenis libros legeret aut ha-

beret: qui tractator sacrarum scripturarum peritissimus habebatur. Sed episcopi quædam in libris ipsius insanus scripta memorabant, quæ assertores ejus defendere non ausi, ab hæreticis potius fraudulenter inserta dicebant: et ideo non propter illa quæ in reprehensionem merito vocarentur, etiam reliqua esse damnanda; cum legitimum fides facile possit habere discrimen, ne falsata sequeretur, et tamen catholice disputata retineret: non esse autem mirum, si in libris neutericis et recentis scriptis fraus hæretica fuisset operata, quæ in quibusdam locis non timuisset incidere Evangelicam veritatem. Adversum hæc episcopi obstinatius renitentes; pro potestate cogebant recta etiam universa cum pravis et cum ipso auctore damnare: quia satis superque sufficerent libri quos Ecclesia recepisset: respiciendam esse penitus lectionem, quæ plus esset nocitura insipientibus, quam profutura sapientibus. Mihi autem ex illius libris quædam curiosius indaganti, admodum multa placuerunt: sed nonnulla deprehendi, in quibus illum prava sensitisse non dubium est, quæ defensores ejus falsata contendunt. Ego miror unum eundemque hominem tam diversum a se esse potuisse, ut in ea parte qua probatur, neminem post Apostolos habeat æqualem; in ea vero quæ jure reprehenditur, nemo deformius doceatur errasse.

VII. Nam cum ab episcopis excerpta in libris illius multa legerentur, quæ contra catholicam fidem scripta constaret, locus ille vel maxime parabat invidiam, in quo editum legebatur, quia Dominus Jesus, sicut pro redemptione hominis in carne venisset, et crucem pro hominis salute perpessus, mortem pro hominis æternitate gustasset; ita esset eodem ordine passionis etiam diabolum redempturus: quia hoc bonitati illius pietatique congrueret, ut qui perditum hominem reformasset, prolapsum quoque angelum liberaret. Cum hæc atque alia istiusmodi ab episcopis proderentur, ex studiis partium orta est seditio: quæcum reprimi sacerdotum auctoritate non posset, scævo exemplo ad regendam Ecclesiæ disciplinam præfectus assumitur, cujus terrore dispersi fratres, ac per diversas oras monachi sunt fugati, ita ut propositis edictis in nulla consistere sede sinerentur. Illud me admodum permovebat, quod Hieronymus, vir maxime catholicus et sacræ legis peritissimus, Origenem secutus primo tempore putabatur, quem nunc idem præcipue, vel omnia illius scripta damnaret. Nec vero ausus sum de quoquam temere judicare; præstantissimi tamen viri et doctissimi ferobantur in hoc certamine dissidere. Sed tamen sive illud error est ut ego sentio, sive hæresis, ut putatur, non solum reprimi non potuit multis animadversionibus sacerdotum; sed nequaquam tam late se potuisset effundere, nisi contentione erevisset. Istiusmodi ergo turbatione cum veni Alexandriam, fluctuabat. Ne quidem episcopus illius civitatis benigne admodum, et melius quam opinabar, excepit, et secum tenere tentavit: sed non fuit animus ibi consistere, ubi recentis fraternæ cladis fervebat invidia: nam etiam

fortasse videantur parere episcopis debuisse, non ob hanc tamen causam multitudinem tantam sub Christi confessione viventem; præsertim ab episcopis, oportuisset assigi.

VIII. Igitur inde digressus, Bethleem oppidum petiit, quod ab Hierosolymis sex millibus disparatur, ab Alexandria autem sedecim mansionibus abest. Ecclesiam loci illius Hieronymus presbyter regit: nam parochia est episcopi, qui Hierosolymam tenet. Mihi jam pridem Hieronymus superiore illa mea peregrinatione compertus facile obtinuerat, ut nullum mihi expetendum rectius arbitrarer: vir enim præter fidei meritum dotemque virtutum, non solum Latinis atque Græcis, sed et Hebræis etiam ita litteris institutus est, ut se illi in omni scientia nemo audeat comparare. Miror autem, si non et vobis per multa quæ scripsit opera compertus est, cum per totum orbem legatur. Nobis vero, Gallus inquit, nimium nimiumque compertus est: nam ante hoc quinquennium quemdam illius libellum legi, in quo rota nostrorum natio monachorum ab eo vehementissime vexatur et carpitur; unde interdum Belgicus noster valde irasci solet, quod dixerit, nos usque ad vomitum solere satiari. Ego autem illi viro ignosco; atque ita sentio, de orientalibus illum potius monachis quam de occidentalibus disputasse: nam edacitas in Græcis gula est, in Gallis natura. Tum ego, Scholasticè, inquam, Galle, defendis gentem tuam; sed quæso te, liber iste numquid hoc solum vitium damnat in monachis? Immo vero, inquit, nihil penitus omisit, quod non carperet, laceraret, exponeret: præcipue avaritiam, nec minus vanitatem insectatus est. Multa de superbia, non pauca de superstitione disseruit. Vere fatebor, pinxisse mihi videtur vitia multorum.

IX. Cæterum de familiaritatibus virginum et monachorum, atque etiam clericorum, quam vera, quam fortia disputavi! unde a quibusdam, quos nominare nolo, dicitur non amari: nam sicut Belgicus noster irascitur, edacitatis nimie nos notatos, ita illi fremere dicuntur, cum in illo opusculo scriptum legunt: Cœlibem spernit virgo germanum, fratrem quarrit extraneum. Ad hæc ego, Nimium, inquam, Galle, progredieris: cave ne et te aliquis, qui hæc fortassis agnoscit, exaudiat, teque una cum Hieronymo incipiat non amare. Nam quia scholasticus es, non immerito te versu Comici illius admonbo: Obsequium amicos, veritas odium parit. Tua nobis potius, ut cæperas, Postumiane, repetatur orientalis oratio. Ego, inquit, ut dicere institueram, apud Hieronymum sex mensibus fui: cui jugis adversum malos pugna perpetuumque certamen concivit odia perditorum. Oderunt eum hæretici, quia eos impugnare non desinit: oderunt clerici, quia vitam eorum insectatur et erimina. Sed plane eum boni omnes admirantur et diligunt: nam qui eum hæreticum esse arbitrantur, insanunt. Vere dixerim, catholica hominis scientia, sana doctrina est.

A Totus semper in lectione, totus in libris est: non die, non nocte requiescit; aut legit aliquid semper, aut scribit. Quod nisi mihi fuisset fixum animo et promissum, Deo teste, propositam eremum adire, vel exigui temporis punctum a tanto viro discedere noluissem. Huic ergo traditis atque commissis omnibus meis, omnique familia, quæ me contra voluntatem animi mei secuta tenebat implicitum, exoneratus quodammodo gravi fasce penitus ac liber, regressus Alexandriam, visitatis ibi fratribus, ad superiorem inde Thebaidam, id est ad Ægypti extrema contendit. Ibi enim vastæ patentis eremi solitudines plurimum ferebantur habere monachorum. Longum est, si omnia cupiam referre quæ vidi: tamen pauca perstringam e pluribus.

B X. Haud longe ab eremo, contigua Nilo multa sunt monasteria. Habitant uno loco plerumque centeni: quibus summum jus est, sub abbatis imperio vivere, nihil arbitrio suo agere, per omnia ad nutum illius potestatemque pendere. Ex his, si qui majorem virtutem mente conceperint, ut acturi solitariam vitam se ad eremum eunferant, non nisi permittente abbate discedunt. Hæc illorum prima virtus est, parere alieno imperio. Transgressis ad eremum, abbatis illius ordinatione panis vel quilibet cibus alius ministratur. Casu per illos dies quibus illo adveneram, cuidam qui nuper ad eremum secesserat, neque amplius ab hoc monasterio quam sex millibus tabernaculum sibi constituerat, panem abbas per duos pueros miserat, quorum major habebat ætatis annos quindecim, minor duodecennis erat. His ergo inde redeuntibus aspici miræ magnitudinis sit obviam, cujus occursum nihil perterriti; ubi ante pedes eorum venit, quasi incantata carminibus, cæcula colla deposuit. Minor e pueris manu apprehensam ac pallio involutam ferre cepit: deinde monasterium quasi victor ingressus in occursum fratrum, inspectantibus cunctis, captivam bestiam resoluto pallio non sine jactantiæ tumore deposuit. Sed cum infantium fidem atque virtutem cæteri prædicarent, abbas ille altiori consilio, ne infirma ætas insolesceret, virgibus utrumque compescuit, multum objugatos, cur ipsi quod per eos Dominus operatus fuerat, prædidissent: ejus illud non suæ fidel, sed divinæ fuisse virtutis: discerent potius, Deo in humilitate servire, non in signis et virtutibus gloriari: quia melior esset infirmitatis conscientia virtutum vanitate.

XI. Hoc ubi ille monachus audivit, et periclitatos infantulos serpentis occursum, et ipsos insuper multa verbera victo serpente meruisse; abbatem obsecrat, ne sibi post hæc panis ullus aut cibus aliquis mitteretur. Jamque octavus dies fuerat emensus, quo se homo Christi intra periculum famis ipse concluserat: arebant membra jejunio, sed deficere mens celo intenta non poterat: corpus inedia fatiscerat, fides firma durabat: cum interim admonitus abbas ille per spiritum, ut discipulum visitaret; pia sollicitudine cognoscere cupiens, qua vitæ substantia vir

fidelis aleretur, qui ministrari sibi panem ab homine A noluisse, ad requirendum eum ipse proficiscitur. Ille ubi eminus senem venire conspexit, occurrit, agit gratias, ducit ad cellulam. Cum ingressi pariter ambo, conspiciunt palmiciam sportam, calido pane congestam, foribus affixam de poste pendere. Ac primum calidi panis odor sentitur: tactu vero ac si ante paululum focis esset ereptus, ostenditur. Ægyptii tamen panis forma non cernitur. Obstupefacti ambo munus cœlestis cognoscunt: cum ille hoc abbatis adventui præstitum fateretur, abbas vero illius fidei ac virtuti id potius ascriberet; ita ambo cœlestem panem cum multa exultatione frugerunt. Quod cum senex ad monasterium post regressus fratribus retulisset, tantus omnium incenderat ardor animos, ut certatim ad eremum et sacras solitudines ire properarent, miseros se fatentes, qui diutius in congregatione multorum, ubi humana esset patienda conversatio, resedissent.

XII. In hoc monasterio duos ego senes vidi, qui jam per quadraginta annos ibi degere, ita ut nunquam inde discesserint, ferebantur. Quorum prætereunda mihi commemoratio non videtur: siquidem id de eorum virtutibus, et abbatis ipsius testimonio et omnium fratrum audierim sermone celebrari, quod unum eorum sol nunquam vidisset epulantem, alterum vidisset iratum nunquam. Ad hæc Gallus me intuens: O si vester ille (nolo nomen edicere) nunc adesset, vellem admodum istud audiret exemplum: quem in multorum sæpe personis nimium experti sumus vehementer irasci: sed tamen, quia inimicis suis, quantum audio, nuper ignovit, si istud audiret, magis magisque proposito confirmaretur exemplo, præclaram esse virtutem iracundia non moveri. Nec vero inficiabor justas illi causas irarum fuisse: sed ubi durior pugna, ibi gloriosior est corona: unde quemdam, si agnoscis, censeo jure laudandum, quod cum eum libertus deseruerit ingratus, misertus est potius quam insectatus abeuntem; sed neque illi irascitur, a quo videtur abductus. Ego autem: Nisi istud vincendæ iracundiæ Postumianus prolidisset exemplum, graviter irascerer discessione fugitivi: sed quia irasci non licet, tota istorum commemoratio quæ nos compungit, abolenda est. Te, inquam, Postumiane, te potius audiamus. Faciam, inquit, *Sulpici*, quod præcipis, quatenus tam studiosos audiendi esse vos video; sed mementote, quia non sine fenore istum apud vos depono sermonem: libens præsto quod poscitis, dummodo paulo post quod poposceron non negetis. Nos vero, inquam, nihil habemus, in quo tibi mutuum vel sine fenore restituere possimus. Sed tamen quidquid putaveris, imperato, dummodo, ut cœperas, desideriis nostris satisfacias: valde enim nos tua delectat oratio. Nihil, inquit Postumianus, vestra studia fraudabo: et quia eremitæ unius incipientis agnovistis virtutem, referam adhuc vobis pauca de plurimis.

XIII. Ergo ubi prima eremi ingressus sum, duodecim fere a Nilo millibus (habebam autem unum

e fratribus ducem, locorum peritum) pervenimus ad quemdam senem monachum sub radice montis habitantem. Ibi, quod in illis locis rarissimum est, puteus erat. Bovem unum habebat, cujus hic erat totus labor, impulsa rotali machina aquam producere: nam fere mille aut amplius pedum profundum putei ferebatur. Hortus illic erat multis oleribus copiosus: id quidem contra naturam eremi, ubi omnia arentia, exusta solis ardoribus, nullius umquam seminis vel exigua radicem ferunt. Verum hoc sancto illi labor cum pecore communis, et propria præstabat industria: frequens enim irrigatio aquarum tantam pinguedinem arenis dabat, ut mirum in modum virere atque fructificare horti illius olera videremus. Ex iis igitur una cum domino bos ille vivebat: nobis quoque ex ea copia cœnam sanctus dedit. Ibi vidi, quod vos Galli forte non credetis, ollam cum oleribus quæ nobis in cœnam præparabantur, sine igne fervere: tanta vis solis est, ut quibuslibet coquis etiam ad Gallorum pulmenta sufficiat. Post cœnam autem jam inclinante vespera invitavit nos ad arborem palmam, cujus interdum pomis uti solebat, quæ fere duobus millibus aberat: nam hæc tantum in eremo arbores, licet raro, habentur tamen. Quod utrum solers antiquitas procuraverit, an soli natura gignat, ignoro: nisi si Deus præsciis habitandam quandoque a sanctis eremum, hæc servis suis paraverit: ex majore enim parte, qui intra illa secreta consistunt, cum alia ibi germina nulla succedant, istarum arborum pomis aluntur. Ergo ubi ad illam ad quam nos humanitas nostri hospitii ducebat, arborem pervenimus, leonem ibi offendimus: quo viso, ego et ille dux meus intremuimus; sanctus vero ille incunctanter accessit: nos, licet trepidi, secuti sumus. Fera paululum (ut cerneret imperatam a Deo) modesta secessit et constitit, dum ille attigua ramis humilioribus poma decerperet: cumque plenam palmulis manum obtulisset, occurrit bestia, accepitque tam libere quam nullum animal domesticum: et cum comedisset, abscessit. No: hæc intuentes et adhuc trementes, facile potuimus expendere, quanta in illo fidei virtus et quanta in nobis esset infirmitas.

XIV. Alium æque singularem virum vidimus, parvo tugurio, in quo non nisi unus recipi posset, habitantem. De hoc illud ferebatur, quod lupa ei solita erat astare cœnanti, nec facile umquam bestia falleretur, quin illi ad legitimam horam refectionis occurreret, et tamdiu pro foribus exspectaret, donec ille panem qui cœnulæ superfuisset, offerret: illam manum ejus lambere solitam: atque ita quasi impleto officio et præstita consolatione discedere. Sed forte accidit, ut sanctus ille, dum fratrem qui ad eum venerat deducit abeuntem, diutius abesset, et non nisi sub nocte remearet. Interim bestia ad consuetudinarium illud cœnæ tempus occurrit. Vacuam cellulam, cum familiarem patronum abesse sentiret, ingressa, curiosius explorans, ubinam esset habitator. Casu contigua cum pan-

bus quinque palmicia sportella pendeat : ex his unum præsumit et devorat, deinde perpetrato scelere discedit. Regressus eremita videt sportulam dissolutam, non constante panum numero; damnum rei familiaris intelligit, ac prope limen panis assumpti fragmenta cognoscit; sed non erat incerta suspicio, quæ furtum persona fecisset. Ergo cum sequentibus diebus secundum consuetudinem bestia non venisset (nimirum audacis facti conscia, ad eum venire dissimulans, cui fecisset injuriam), ægre patiebatur eremita, se alumnæ solatio destitutum. Postremo illius oratione revocata, septimum post diem adfuit, ut solebat ante, cœnanti. Sed (ut facile cerneres verecundiam pœnitentis) non ausa propius accedere, dejectis in terram profundo pudore luminibus (quod palam libebat intelligi) quamdam veniam precabatur. Quam illius confusionem eremita miseratus, jubet eam propius accedere, ac manu blanda caput triste permulcet: dein pane duplicato ream suam reficit. Ita indulgentiam consecuta, officii consuetudinem deposita mœrore reparavit. Intuemini, quæso, Christi etiam in hac parte virtutem, cui sapit omne quod brutum est, cui mite est omne quod sævit. Lupa præstat officium, lupa furti crimen agnoscit, lupa conscio pudore confunditur: vocata adest, caput præbet, et habet sensum indultæ sibi veniæ, sicut pudorem gessit errati. Tuæ hæc virtus, Christe; tuæ sunt hæc, Christe, miracula: etenim quæ in tuo nomine operantur servi tui, tuæ sunt: et in hoc ingemiscimus, quod majestatem tuam feræ sentiunt, homines non verentur.

XV. Ne cui autem hoc incredibile forte videatur, majora memorabo. Fides Christi adest, me nihil fingere, neque incertis auctoribus vulgata narrare: sed quæ mihi per fideles viros comperta sunt, explicabo. Habitat plerique in eremo sine ullis tabernaculis, quos Anachoretas vocant: vivunt herbarum radicibus: nullo umquam certo loco consistunt, ne ab hominibus frequententur; quas nox coegerit, sedes habent. Ad quemdam igitur hoc ritu atque hac lege viventem duo ex Nitria monachi, licet longe diversa regione, tamen quia olim ipsis in monasterii conversatione charus et familiaris fuisset, auditis ejus virtutibus tetenderunt: quem diu multumque quæsitum, tandem mense septimo repererunt in extremo illo deserto quod est *Blembis* contiguum, demorantem: quas ille solitudines jam per annos duodecim dicebatur habitare. Qui licet omnium hominum vitaret occursum, tamen agnitos non refugit, seque charissimis per triduum non negavit. Quarto die aliquantulum progressus, cum prosequeretur abeuntes, læanam miræ magnitudinis ad se venire conspiciunt. Bestia, licet tribus repertis, non incerta quem peteret, anachoretæ pedibus advolvitur, et cum fletu quodam et lamentatione procumbens indicabat gementis pariter et rogantis affectum. Movit omnes, et præcipue illum qui se intellexerat expetitum. Præcedentem sequuntur: nam præiens, et subinde restitans subindeque respectans, facile poterat intel-

ligi, id eam velle, ut quo illa ducebat, anachoreta sequeretur. Quid multis? ad speluncam bestiæ pervenitur, ubi illa adultos jam quinque catulos male feta nutriebat: qui ut clausis luminibus ex alvo matris exierant, cæcitate perpetua tenebantur; quos singulos de rupe prolatos ante anachoretæ pedes mater exposuit. Tum demum Sanctus animadvertit quid bestia postularet, invocatoque Dei nomine, contrectavit manu lumina clausa catulorum: ac statim cæcitate depulsa, apertis oculis bestiarum diu negata lux patuit. Ita fratres illi, anachoreta quem desiderabant visitato, cum admodum fructuosa laboris sui mercede redierunt: qui in testimonium tantæ virtutis admissi, fidem Sancti et gloriam Christi, quæ per ipsos esset testificanda, vidissent. Mira dicturus sum: læanam post dies quinque ad auctorem tanti beneficii revertisse, eidemque inusitatæ feræ pellem pro munere detulisse: qua plerumque sanctius ille quasi amiculo circumtectus, non dedignatus est munus per bestiam sumere, cujus alium potius interpretabatur auctorem.

XVI. Erat etiam alterius anachoretæ in illis regionibus nomen illustre, qui in ea parte deserti, quæ est Syenes, habitabat. Hic cum primum se ad eremum contulisset, herbis herbarumque radicibus, quas prædulces interdum et saporis eximii fert arena, victurus, ignarus germinis eligendi, noxia plerumque carpebat. Nec erat facile vim radicum sapore discernere; quia omnia æque dulcia; sed pleraque occultiore natura virus lethale colhibebant. Cum ergo edentem vis interna torqueret, et immensis doloribus vitalia universa quaterentur, ac frequens vomitus cruciatibus non ferendis ipsam animæ sedem stomacho jam fatisciente dissolveret; omnia penitus quæ essent edenda formidans, septimum in jejuniis diem spiritu deficiente ducebat. Tum ad eum fera, cui Ibcis est nomen, accessit; huic propius astanti fasciculum herbarum quem collectum pridie attingere non audebat, objecit: sed fera quæ virulenta erant ore discutiens, quæ innoxia noverat eligebat. Ita vir sanctus ejus exemplo quid edere, quid respuere deberet edoctus, et periculum famis evasit, et herbarum venena vitavit. Sed longum est de omnibus qui eremum incolunt, comperta nobis vel audita memorare. Annum integrum et septem fere menses intra solitudines constitutus exegi, magis virtutis admirator alienæ, quam quod ipse tam arduum atque difficile potuerim tentare propositum; sæpius tamen cum sene illo qui puteum et bovem habebat, habitavi.

XVII. Duo beati Antonii monasteria adii, quæ hodieque ab ejus discipulis incoluntur. Ad eum etiam locum in quo beatissimus Paulus primus eremita est diversatus, accessi. Rubrum mare vidi: jugum Sina montis ascendi, cujus summum cacumen cælo pene contiguum nequaquam adiri potest. Inter hujus recessus anachoreta esse aliquis ferebatur, quem diu multumque quæsitum videre non potui, qui fere jam ante quinquaginta annos a conversatione hu-

mana remotus, nullo vestis usu, setis corporis sui tectus, nuditatem suam divino munere nesciebat. Hic quoties eum religiosi viri adire voluerunt, cursu avia petens, congressus vitabat humanos. Uni tantummodo ferebatur se ante quinquennium præbuisse, qui credo potenti fide id obtinere promeruit: cui inter multa colloquia percontanti, cur homines tantopere vitaret, respondisse perhibetur, cum qui ab hominibus frequentaretur, non posse ab angelis frequentari: unde non immerito recepta opinione multorum fama vulgaverat, Sanctum illum ab angelis visitari. Ego autem a Sina monte digressus ad Nilum flumen regressus sum, cujus ripas frequentibus monasteriis consertas utraque ex parte lustravi; plerumque vidi, ut dudum dixeram, uno in loco habitare centenos: sed et bina et terna milia in iisdem viculis degero constabat. Nec sane ibi minorem putetis diversantium in multitudine monachorum esse virtutem, quam eorum esse cognoscitis qui se ab humanis coetibus removerunt. Præcipua, ut jam dixeram, ibi virtus et prima est obedientia; neque aliter adveniens a monasterii abbate suscipitur, quam qui tentatus prius fuerit et probatus, nullum unquam recusaturus, quamlibet arduum ac difficile indignumque tolerata, abbatis imperium.

XVIII. Duo vobis referam incredibilis obedientiæ admodum magna miracula, licet suppetant plura recolenti: sed ad excitandam virtutum emulationem, cui pauca non sufficiunt, multa non prederunt. Ergo cum quidam sæculi actibus abdicatis, monasterium magnæ dispositionis ingressus suscipi se rogaret; abbas ei coepit multa proponere, graves esse istius disciplinæ labores, sua vero dura imperia, quæ nullius facile valeret implere patientia: aliud potius monasterium, ubi facilioribus legibus viveretur, ex peteret: non tentaret aggredi quod implere non posset. Ille vero nihil his terroribus permoveri, sed magis ita omnem obedientiam polliceri, ut, si eum abbas in ignem ire præciperet, non recusaret intrare: quam illius professionem ubi magister accepit, non cunctatus probare profitentem. Casu clybeus propter ardebat, qui multo igne succensus coquendis panibus parabatur. Exundabat abruptis flammis fornacibus, et intra camini illius concava totis habenis regnabat incendium. Hunc igitur advenam illum jubet magister intrare: nec distulit parere præcepto: medias flammis nihil cunctatus ingreditur; quæ mox tam audaci fide victa, velut illia quondam Hebræis pueris, cessare venienti. Superata natura est, fugit incendium: et qui putabatur arsurus, velut frigido rore perfusus se ipse miratus est. Sed quid mirum, situm, Christe, tironem ignis ille non attingit, ut nec abbatem pigeret dura mandasse, nec discipulum periret imperio paruisse? qui eo quo advenerat die, dum tentaretur infirmus, perfectus innoxatus est, merito felix, merito gloriosus: probatus obedientia, glorificatus est passione.

XIX. In eodem autem monasterio factum id quod dicitur suum, recentis memoria ferebatur. Quidam iti-

dem ad eundem abbatem recipendus advenerat: cum prima ei lex obedientiæ poneretur, ac perpetem polliceretur ad omnia vel extrema patientiam; casu abbas storaciam virgam jam pridem aridam manu gerebat: hanc solo figit, atque illi advenæ id operis imponit, ut tandem virgulæ aquam irriguam ministraret, donec, quod contra omnem naturam erat, hinc aridum in solo arente viresceret. Subjectus advenæ duræ legis imperio, aquam propriis humeris quotidie covehabat, quæ a Nilo flumine per duo fere millia petebatur; jamque emenso anni spatio, labor non cessabat operantis, et de fructu operis spes esse non poterat: tamen obedientiæ virtus in labore durabat. Sequens quoque annus laborem jam affecti fratris eludit. Tertio demum succedentium temporum labente curriculo, cum neque noctu neque interdum aquarius ille cessaret operator, virga floruit. Ego ipse ex illa virgula arbusculam vidi, quæ hodieque in atrio monasterii ramis virentibus quasi in testimonium manens, quantum obedientia meruit, et quantum fides possit, ostendit. Sed me dies ante deficiet, quam diversa miracula quæ mihi de virtutibus Sanctorum sunt comperta, consummen.

XX. Duo vobis adhuc præclara memorabo: quorum unum egregium erit adversus inflationem miseræ vanitatis exemplum, alterum adversus falsam justitiam non mediocre documentum. Quidam ergo Sanctus, fugandorum de corporibus obsessis dæmonum incredibili præditus potestate, inaudita per singulos dies signa faciebat. Non solum enim præsens, neque verbo tantum, sed absens quoque interdum, cunctis sui fimbriis aut epistolis missis, corpora obsessa curabat. Hic ergo mirum in modum frequentabatur a populis ex toto ad eum orbe venientibus. Taceo de minoribus: præfecti comitesque, ac diversarum iudices potestatum pro foribus illius sæpe jacuerunt: Episcopi quoque sanctissimi, sacerdotali auctoritate deposita, contingi se ab eo atque benedicti humiliter postulantes, sanctificatos se ac divino munere illustratos, quoties manum illius vestemque contigerant, non immerito crediderunt. Hic ferebatur omni potu in perpetuum penitus abstinere, ac pro cibo (tibi, Sulpici, in aurem loquar, ne Galtus hoc audiat) septem tantum caricis sustentari. Interea sancto viro, ut ex virtute honor, ita ex honore vanitas coepit obrepere. Quod malum ille ubi primum potuit in se sentire grassari, diu multumque discutere conatus est: sed repenti poenitus vel tacita conscientia vanitatis, perseverante virtute, non potuit. Ubique nomen ejus dæmones fatebantur: excludere a se confluentium populos non valebat. Virus interm latens serpebat in pectore; et cujus nutu ex aliorum corporibus dæmones fugabantur, se ipsum occultis cogitationibus vanitatis purgare non poterat. Totis igitur precibus conversus ad Dominum fertur orasse, ut permissa in se mensibus quinque diabolo potestate, similis his fieret quos ipse curaverat. Quid multis morer? Ille præpotens, ille signis atque virtutibus toto Oriente vulgatus, ille ad cujus limina populi ante

conflexerunt, ad cuius fores summus istius sæculi se prostraverant potestates, correptus a dæmone est, lectus in vinculis. Omnia illa quæ energumici solent ferre, peressus, quinto demum mense purgatus est non tantum dæmone, sed, quod illi erat utilius atque optatius, vanitate.

XXI. Sed mihi ista replicanti postea infelicitas, nostra occurrit infirmitas. Quis enim nostrum est, quem si unus homunculus humilis salutaverit, aut fatuus atque adulantibus verbis femina una laudaverit, non continuo elatus sit superbia, non statim inflatus sit vanitate? ut etiam si non habeat conscientiam sanctitatis, tamen, quia velut altorum adulatione aut fortassis errore sanctus esse dicatur, sanctissimum se putabit. Jam vera si ei munera crebra mittantur, Dei ac munificentia asseret honorari, cui dormienti atque resoluta necessaria conferantur: quod si vel de modico ei aliqua virtutis signa succederent, angelum se putaret. Cæterum cum neque opera neque virtute conspicuus sit, si quis clericus fuerit effectus, dilataat continuo Ambrias suas, gaudet salutationibus, inflatur occursionibus, ipse etiam ubique discurrit; et qui ante pedibus aut asello ire consueverat, apumante equo superbus invehitur: parva prius ac vili cellula contentus habitare, erigit celsa laquearia, construit multa conclavia, sculpsit ostia, pingit armaria, vestem respuit grossiorem, indumentum molle desiderat, atque hæc charis viduis ac familiaribus mandat tributa virginibus; illa ut byrrhum rigentem, hæc ut fluentem texat læcenam. Verum hæc describenda mordacius beato viro Hieronymo relinquamus; ad propositum revertamur. Tu vero, inquit Gallus meus, nescio quid Hieronymo reliqueris disputandam: ita breviter universa nostrorum instituta complexus es, ut pauca hæc tua verba, si æquanimiter acceperint et patienter expendant, multum eis arbitrat profutura, ut non indigeant libris posthæc Hieronymi coerceri. Sed tu illa potius evolve quæ cõperas, et illud quod adversus falsam justitiam dicturum te esse promiseras, prode documentum: nam, ut vere tibi fatear, nullo paniculosi malo intra Gallias laboramus. Ita faciam, Postumianus inquit, nec te diutius tenedo suspensum.

XXII. Adolescens quidam ex Asia prædices opibus, genere clarus, habens uxorem et filium parvulum, cum in Ægypto tribuus esset, et frequentibus adversum Blemhos expeditionibus quædam eremi contigisset, Sanctorum etiam tabernacula complura vidisset, a beato viro Joanne verbum salutis accepit. Nec motus invidiam militiam cum vano illo honore contempnere, eremum constantem ingressus, brevi tempore in omni genere virtutum perfectus evicuit. Potens jejuniis, humilitate conspicuus, fide firmus, facile se antiquis monachis studio virtutis æquaverat; cum interim subit eum cogitatio, iuncta per diabolum, quod rectius esset ut rediret ad patriam, filiumque unicum ac domum totam cum uxore salvaret: quod utique esset acceptius Deo, quam si

A solum se sæcula eripere contentus, salutem suorum non sine impietate negligeret. Iustusmodi ergo falsæ justitiæ colore superatus, post quadriennium fore cellulam suam atque propositum eremita deseruit. Sed ubi ad proximum monasterium, quod a multis fratribus habitabatur, accessit, causam discessionis atque consilium quæreatibus confitetur. Renitentibus eunctis, et præcipua loci illius abbate renitente, male animo fixa sententia non potuit avelli: igitur infelici se obstinatione praeipiens, cum dolore omnium digressus est a fratribus. Vix a conspectu absecesserat, impletur a dæmone, eruentisque spumas ore provolvens, aus dentibus se ipse lacerabat. Deinde ad idem monasterium fratrum humeris reportatus, cum coerceri in ea immundus spiritus non valeret, necessitate cogente, ferreis nexibus alligatur, pedes cum manibus vinciuntur: non immerita poena fugitiva, ut quem non exhibuerat fides, cœcæ cohererent. Post biennium demum oratione Sanctorum ab immundo spiritu liberatur; ad eremum vade discesserat, mox regressus est, et ipse correptus, et aliis post futurum exemplo, ne quem aut falsæ justitiæ umbra decipiat, aut incerta mobilitas inutili levitate compellat semel cepta deserere. Hæc vos de virtutibus Domini, quas in servis suis vel imitanda operatus est vel timenda, scire sufficiat. Sed quia satissoci ventris auribus, inamo etiam verbosior fui fortassis quam debui, tu modo (ad me autem loquebatur) debitum sonus exsolve, ut de de Martino tua, ut es solitus, plura referentem, jam pridem in hoc desiderii meis votantibus, audiamus.

C XXIII. Quid? inquam: tibi de Martino mea liber ille non sufficit, quam ipse tu vesti me de illius vita atque virtutibus edidisse? Agnosco id quidem, Postumianus inquit, neque unquam a dextera mea liber ille discedit: nam si agnosco (aperit librum qui veste latebat), em ipsam. Hic mihi, inquit, terra ac mari comen, hic in peregrinatione tota socius et consolator fuit. Sed referam tibi plura, quæ liber iste penetraverit, et quam vultus fore in orbe terrarum locus sit, ubi non materia tam felicitis historie pervulgata teneatur. Primus cum Romane urbi vir studiosissimus tui Paulinus invenit: deinde cum tota certatim Urbe raperetur, exultantes librariorum vidi, quod nihil ab his quæstivosius haberetur: siquidem nihil illo promptius, nihil charius vendebatur. Hic navigationis meæ cursum longe ante prægressus, cum ad Africam venissem, jam per totam Carthaginem legebatur (solus enim Cyrenensis ille presbyter non habebat, sed me largiente decorsipit): nam quid ego de Alexandria loquer? ubi penam omnibus magis quam tibi notus est. Hic Ægyptum, Nitriam, Thebaidem ac tota Memphisica regno transivit. Hunc ego in eremo a quodam senæ legi vidi: cui cum me familiarem tuum esse dixissem, et ab illo et a multis fratribus hæc mihi iuncta legatio est, ut, si unquam terras istas te incolumi contigissem, ea te supplere compellerem quæ in illa tuo libro de virtutibus boni viri professa es præterisse.

Age ergo, quia non illa arte audire desidero quæ scripta sufficiunt, illa quæ tum vel propter legentium, ut credo, fastidium præteristi, multis id una mecum a te poscentibus explicentur.

XXIV. Equidem, Postumiane, inquam, cum te jamdudum de Sanctorum virtutibus intuentus audirem, tacitis ad Martinum meum cogitationibus recurrebam, merito perspicies omnia illa quæ singuli diversa fecissent, per unum istum facile completa. Nam cum excelsa retuleris (quod mihi dixisse liceat pace Sanctorum), nihil a te penitus audiui, in quo Martinus esset inferior. Sed sicut nullius unquam cum illius viri meritis profiteor conferendam esse virtutem, ita et illud animadverti decet, iniqua illum cum eremitis vel etiam anachoretis conditione conferri. Illi enim ab omni impedimento liberi, cælo tantum atque angelis testibus, plane admirabilia docentur operari: iste in medio cœtu et conversatione populorum, inter clericos dissidentes, inter episcopos sævientes, cum fere quotidianis scandalis hinc atque inde premeretur, inexpugnabili tamen adversus omnia virtute fundatus stetit, et tanta operatus est, quanta ne illi quidem quos a te audivimus esse in eremo vel fuisse, fecerunt. Ac si illi paria fecissent, quis iudex tam esset iniustus, ut non istum esse potiorum merito iudicaret? Puta enim istum fuisse militem qui pugnaverit in iniquo loco, et tamen victor evaserit; illos autem æque compone militibus, sed qui ex æquo loco aut etiam de superiore certaverint: quid ergo? etsi omnium una victoria est, non potest omnium esse par gloria. Et tamen cum præclara retuleris, a nemine retulisti mortuum suscitatum: quo uno utique te necesse est confiteri Martino neminem conferendum.

XXV. Nam si admirandum est, quod illum Ægyptium flamma non attigit; hic quoque sæpius imperavit incendiis. Si revolvas quod anachoretis feritas bestiarum victa succubuit; hic familiariter et rabiem bestiarum et serpentium venena compescuit. Quod si illum conferas qui immundis spiritibus obsessos verbi imperio ac etiam simbriarum virtute curabat; ne in hac quidem parte inferiorem fuisse Martinum multa documenta sunt. Si etiam ad illum recurras qui setis suis pro veste contactus putabatur ab angelis visitari; cum isto angeli quotidie loquebantur. Jam vero adversus vanitatem atque jactantiam ita invictum spiritum gessit, ut illa vitia fortius nemo contempserit; cum quidem immundis spiritibus afflatus absens plerumque curaverit, nec solum comitibus aut præfectis, sed ipsis etiam regibus imperaret. Minimum id quidem in illius virtutibus; sed credas velim, non solum vanitati, sed causis etiam atque occasionibus vanitatis neminem fortius repugnasse. Parva quidem, sed non prætercunda dicturus sum: quia et ille laudandus est, qui summa præditus potestate tam religiosam ad reverentiam beati viri ostenderit voluntatem. Memini Vincentium præfectum, virum egregium et quo nullus sit intra Gallias omni virtutum genere præstan-

tior, dum Turonos præteriret, a Martino sæpius posposcisse, ut ei convivium in suo monasterio daret (in quo quidem exemplum beati Ambrosii episcopi præferebat, qui eo tempore consules et præfectos subinde pascere ferebatur); sed virum altioris ingenii, ne qua ex hoc vanitas atque inflatio obreperet, noluisse. Ergo fatearis necesse est, in Martino omnium illorum quos enumerasti, fuisse virtutes; Martini autem in illis omnibus non fuisse.

XXVI. Quid tu, inquit Postumianus, ita mecum? quasi non eadem tecum sentiam semperque senserim. Ego vero quoad vivam semper et sapiam, Ægypti monachos prædicabo, laudabo anachoretas, mirabor eremitas; Martinum semper excipiam: non illi ego quemquam audebo monachorum, certe non episcoporum quempiam comparare. Hoc Ægyptus fatetur, hoc Syria, hoc Æthiops comperit, hoc Indus audivit, hoc Parthus et Persa noverunt, nec ignorat Armenia; Bosphorus exclusa cognovit, et postremo si quis aut fortunatas insulas, aut glaciale frequentat oceanum: quo miserior est regio ista nostra, quæ tantum virum, cum in proximo habuerit, nosse non meruit. Nec tamen huic crimini miscebo populares: soli illum clerici, soli nesciunt sacerdotes. Nec immerito nosse illum invidi noluerunt: quia si virtutes illius nossent, sua vitia cognovissent. Horreo dicere quod nuper audivi, infelicem dixisse nescio quem, te in illo libro tuo plura mentitum. Non est hominis vox ista, sed diaboli; nec Martino in hac parte detrahitur, sed fides Evangelii derogatur: nam cum Dominus ipse testatus sit, istiusmodi opera quæ Martinus implevit, ab omnibus fidelibus esse facienda; qui Martinum non credit ista fecisse, non credit Christum ista dixisse. Sed infelices, degeneres, somnolenti, quæ ipsi facere non possunt, facta ab illo erubescunt: et malunt illius negare virtutes, quam suam inertiam confiteri. Verum nobis ad alia properantibus omnistorum memoria relinquatur: tu potius, ut jamdudum desidero, residua Martini opera contexe. At ego, inquam, arbitror rectius istud a Gallo esse poscendum, quippe qui plura noverit (neque enim ignorare potuit magistri facta discipulus), et qui non immerito istam vicem non solum Martino, sed etiam nobis debeat; ut, quia ego jam librum edidi, ac tu hactenus Orientalium gesta memorasti, istam demum necessarii sermonis historiam Gallus evolvat: quia, ut dixi, et nobis debet loquendi vicem, et Martino suo, credo, præstabit ut non gravate illius facta commemoret. Ego plane, inquit Gallus, licet impar sim tanto oneri, tamen relatis superius a Postumiano obedientiæ cogor exemplis, ut munus istud quod imponitis, non recusem: sed dum cogito, me hominem Gallum inter Aquitanos verba facturum, vereor ne offundat vestras nimium urbanas aures sermo rusticior. Audietis me tamen ut Gurdonicum hominem, nihil cum fuco aut cothurno loquentem: nam si mihi tribuistis Martini me esse discipulum, illud etiam concedite, ut mihi liceat

exemplo illius inanes sermonum phaleras et verborum ornamenta contemnere. Tu vero, inquit Postumianus, vel Celtice; aut, si mavis, Gallice loquere, dummodo jam Martinum loquaris. Ego autem profiteor, quia, etiamsi mutus esses, non defutura tibi verba, quibus Martinum quamvis facundo ore loquaris; sicut Zachariæ in Joannis nomine lingua resoluta est. Cæterum cum sis scholasticus, artificiose facis, ut excuses imperitiam, quia exuberans eloquentia; sed neque monachum tam astutum, neque Gallum decet esse tam callidum. Verum aggredere potius,

A et quod te manet explica: nimium enim dudum alias res agentes consumimus tempus; et jam solis occidui umbra prolixior monet, non multum diei vicina nocte superesse. Deinde cum paululum omnes conticuissemus, Gallus ita cœpit: Cavendum mihi imprimis esse arbitror, ne ea de Martini virtutibus repetam, quæ in libro suo Sulpicius iste memoravit. Unde prima illius inter militandum gesta prætereo, neque ea attingam quæ laicus egit ac monachus: nec vero audita ab aliis potius quam quæ vidi ipse, dicturus sum.

DIALOGUS II.

Sed potius *Dialogi I pars altera.*

I. Quo primo igitur tempore relictis scholis beato me viro junxi, paucos post dies euntem ad ecclesiam sequebamur. Interim ei seminudus hibernis mensibus pauper occurrit, orans sibi vestimentum dari. Tunc ille, accessito archidiacono, jussit argentem sine dilatione vestiri, deinde secretarium ingressus, cum solus, ut erat illi consuetudo, resideret (hanc enim sibi etiam in ecclesia solitudinem permissa clericis libertate præstabat; cum quidem in alio secretario presbyteri sederent vel salutationibus vacantes, vel audiendis negotiis occupati: Martinum vero usque in eam horam qua solemnia populo agi consuetudo deposceret, sua solitudo colibebat. Illud non præteribo, quod in secretario sedens numquam cathedra usus est: nam in ecclesia nemo umquam illum sedere conspexit; sicut quemdam nuper, testor dominum, non sine meo pudore vidi sublimi solio et quasi regio tribunali celsa sede residentem. Sedebat autem Martinus in cellula rusticana, ut sunt istæ in usibus servulorum, quas nos rustici Galli tripetias, vos scholastici, aut certe tu qui de Græcia venis, tripodas nuncupatis); hoc ergo secretum beati viri pauper ille captatum, cum ei archidiaconus dare tunicam distulisset, irrupit, dissimulatum se a clerico querens, ac algere deplorans. Nec mora: Sanctus paupere non vidente, intra amphibalum sibi tunicam latenter educit, pauperemque contactum discedere jubet. Dein paulo post archidiaconus ingressus admonet, pro consuetudine exspectare in ecclesia populum: illum ad agenda solemnia debere procedere. Cui ille respondens ait, pauperem prius (de se autem dicebat) oportere vestiri: se ad ecclesiam non posse procedere, nisi vestem pauper acciperet. Diaconus vero nihil intelligens, quia extrinsecus indutum amphibalo, veste nudum interius non videbat, postremo pauperem non comparere causatur. Mihi, inquit, vestis quæ præparata est, deferatur: pauper non deerit vestiendus. Arcta tum demum clericus necessitate compulsus, jamque felle commoto, a proximis tabernis bigerricam vestem, brevem atque hispidam

B quinque comparatam argenteis rapit, atque ante Martini pedes iratus exponit. En, inquit, vestem: sed pauper hic non est. Ille nihil motus, jubet eum paululum stare pro foribus, secretum utique procurans dum sibi vestem nudus imponeret; totis viribus elaborans, ut posset occultum esse quod fecerat. Sed quando in sanctis viris latent ista? quærentibus velint nolint cuncta produntur.

II. Cum hac igitur oblaturus sacrificium Deo veste procedit. Quo quidem die (mira dicturus sum) cum jam altarium, sicut est solemne, benediceret; globum ignis de capite illius vidimus emicare, ita ut in sublimie conscendens, longum admodum crinem flamma produceret. Hoc licet celeberrimo factum die in magna populi multitudine viderimus, una tantum de virginibus, et unus de presbyteris, tres tantum videre de monachis: cæteri cur non viderint, non potest nostri esse iudicii. Per idem fere tempus, cum Evanthius avunculus meus, vir licet sæculi negotiis occupatus, tamen admodum Christianus, gravissima ægritudine extremo mortis periculo cœpisset urgeri, Martinum evocavit. Nec cunctatus ille properavit: prius tamen quam medium viæ spatium vir beatus evolveret, virtutem advenientis sensit ægrotus: receptaque continuo sanitate, venientibus nobis obviam ipse processit. Altera die redire cupientem magna prece detinuit; cum interim unum e familia puerum lethali ictu serpens perculit: quem jam exanimem vi veneni ipse Evanthius suis humeris illatum ante pedes sancti viri, nihil illi impossibile confisus, exposuit. Jamque se malum serpens per omnia membra diffuderat. Cernere omnibus venis inflatam cutem, et ad utris instar tensa vitalia. Martinus porrecta manu, universa pueri membra pertractans, digitum prope ipsum vulnuscolum quo bestia virus infuderat, fixit. Tum vero (mira dicturus sum) vidimus venenum ex omni parte revocatum ad Martini digitum cucurrisse: deinde per illud ulceris foramen exiguum ita virus stipasse cum sanguine, ut solet ex uberibus caprarum aut ovium pastorum manu pressis longa linea copiosi lactis effluere. Puer

surrexit incolumis. Nos obstupefacti tantæ rei A miraculo, id quod ipsa coegebat veritas, fatebamur, non esse sub cælo qui Martinum possit imitari.

III. Consequenti eidem tempore iter cum eodem, dum diocæses visitat, agebamus. Nobis nescio qua necessitate remorantibus, aliquantulum ille processerat. Interim per aggerem publicum plena militan- tibus viris fœnalis rheda veniebat: sed ubi Marti- num in veste hispida, nigro et pendulo pallio circum- tectum, contigua de latere jumenta viderunt, paulu- lum in partem alteram pavefacta cesserunt: deinde funibus implicatis, protentos illos quibus, ut sæpe vidistis, misera illa animalia conglobantur, ordines miscuerunt; dumque ægre expediuntur, moram fe- cere properantibus. Qua permoti injuria militantes, præcipitatis in terram saltibus, se dederunt: de- fu Martinum flagris ac fustibus urgere cœperunt; cum qui- dem ille mutus et incredibili patientia præbens terga cadentibus, majorem insaniam infelicibus commo- veret, magis ex hoc furentes, quod ille quasi non sentiens verbera illata contemneret. Nos illico con- secuti, sede cruentum atque universa corporis parte laniatum, cum exanimis in terram procubisset, invenimus: statimque eum asello suo imposuimus, ac locum cædis illius execrantes rapim abire pro- peravimus. Interea illi regressi ad rhedam suam furore satiata, agi quo ire cœperant, jumenta præci- piunt. Quæ cum omnia solo fixa, ac si aenea signa, rignissent; tollentibus altius vocem magistris, flagris hinc atque inde resonantibus nihil penitus moveban- tur. Consurgunt deinde omnes pariter in verbera. Consumit Gallicas mularum pœna mastigias. Tota rapitur silva de proximo: trabibus jumenta lundun- tur; sed nihil penitus scævæ manus agebant: uno atque eodem in loco stabant fixa simulacra. Quid agerent infelices homines, nesciebant; nec jam ultra dissimulare poterant, quin quamlibet brutis pectori- bus agnoscere, divino numine se teneri. Tandem ergo in se regressi, cœperunt quærere quis ille esset quem in eodem loco ante paululum cæcidissent; cum percunctantes cognoscunt ex viantibus Marti- num a se tam crudeliter verberatum. Tunc vero ap- parere omnibus causa manifesta; nec ignorare jam poterant, quomodo ob illius viri injuriam tenerentur. Igitur omnes rapidis nos passibus consequuntur: conscii audaces facti ac merito pudore confusi, flentes et pulvere quo se ipsi fœdaverant, caput atque ora conspersi, ante Martini se genua provolvunt, veniam precantes, et, ut eos abire sinneret, postulantes: satis se vel sola conscientia reddisse pœnarum, satisque intellexisse quam eosdem ipsos vivos absorbere terra potuisset, vel ipsi potius amissis sensibus in immobilium saxorum naturam rigescere debuissent, sicut affixa locis quibus steterant, jumenta vidissent: orare se atque obsecrare, ut indulgeret sceleris veniam, et copiam præberet abeundi. Senserat etiam, priusquam accurrerent, vir beatus illos teneri, nobis- que tandem indicerat: veniam tamen clementer indul- sit, cœdemque abire permittit animalibus restituit.

IV. Illud autem animadverti sæpe, Sulpicii, Marti- num tibi dicere solitum, nequaquam sibi in episco- patu eam virtutum gratiam suppelisse, quam prius se habuisse meminisset: quod si verum est, immo quia verum est, conficere possumus quanta fuerint illa quæ monachus operatus est, et quæ teste nullo solus exereuit, cum tanta filium in episcopatu signa fecisse sub oculis omnium viderimus. Multa quidem illius prius gesta innotuere mundo, neque potuere celari: sed innumerabilia esse dicuntur quæ, dum jactantiam vitat, occultavit, neque in hominum soliti- am passus est pervenire; quippe qui humanam substantiam supergressus, virtutis suæ conscientia mundi gloriam calcans, cælo teste frueretur. Quod verum esse vel ex his quæ comperta nobis sunt nec latere potuerunt, possumus æstimare; siquidem ante episcopatum duos mortuos vitæ restituerit, quod liber tuus plenius est locutus; in episcopatu verò, quod prætermisisse te miror, unum tantummodo suscitaverit. Cujus rei ego testis sum, si ta- men nihil de minus idoneo teste debitas. Idipsum autem vobis qualiter gestum sit, explicabo. Fœrat causa nescio quæ, qua Carnotum oppidum peteba- mus. Interea, dum vicam quemdam habitantium multitudinem frequentissimum præterimus, obviam nobis immanis turba processit, quæ erat tota genti- tium: nam nemo in illo vico noverat Christianum, verum ad famam tanti viri campos omnes late pa- tentes confluentium multitudo contlexerat. Sensit hic Martinus operandum, et ammonente sibi spirita to- tus infrennit; nec mortale donans, verbum Dei gen- tibus prædicabat, sapiens ingeniosus cor tanta Dominum Salvatorem turba nesciret. Interea (sicut nos incredibilis circumdederat multitudo) mulier quædam, cujus filius paulo ante defecerat, corpus exanime beato viro protensis manibus cepit offerre, dicens: Scimus quia amicus Dei es: restituere mihi filium meum, quia unicus est mihi. Junxit se cætera multitudo, et matris precibus acclamabat. Tum Martinus videns pro expectantium salute, ut postea nobis ipse dicebat, consequi se posse virtutem, de- functi corpus propriis manibus accepit; et cum in- spectantibus cunctis genua flexisset, ubi consum- mata oratione surrexit, vivificatum parvulum matri restituit. Tum vero multitudo omnis in cælum cla- more sublato Christum Deum fateri: postremo cuncti calorvatha ad genua beati viri rtere cœpe- runt, fidei postulantibus ut eos faceret Christianos; nec conatus, in medio ut erant campo, cunctos imposita universis manu catechumenos fecit, cum quidem ad nos conversus diceret, non irrationabi- liter in campo catechumenos fieri, ubi solerent mar- tyres consecrari.

V. Vicisti, inquit Postumianus, Galle, vicisti; non tique me, qui Martini sum potius assertor, qui hæc omnia de illo viro et scivi semper et credidi; sed eremitas omnes anachoretasque vicisti: nemo enim illorum, sicut Martinus hic vester, immo noster, mortibus imperavit: mortuoque hunc iste Sulpicius

apostolis comparat et prophetis, quem per omnia illis esse consimilem, fidei virtus ac virtutum opera testantur. Sed perge, quæso, quamquam nihil magnificentius audire possimus, perge tamen, Galle, quod etiam nunc de Martino superest sermonis evolvere: nam etiam minima illius et quotidiana animus festinat agnoscere; quia minima illius aliorum maximis majora esse nulli dubium est. Haec faciam, Gallus inquit. Verum id quod dicturus sum, ipse non vidi: prius enim gesta res est quam me illi viro iungere: sed factum celebre est, fidelium fratrum qui interfuerant sermone vulgatum. Eo fere tempore quo primum episcopus datus est, fuit ei necessitas adire Comitatum. Valentinianus tum major rerum potiebatur. Is cum Martinum ea petere cognovisset quæ prestare nolobat, iussit eum palatii fortibus arceri: ostentum ad animum illius immitem ac superbum uxor accesserat Ariana, quæ totum illum a sancto viro, ne ei debitam reverentiam præstaret, avorterat. Itaque Martinus, ubi semel atque iterum superbum principem frustra adire tentavit, recurrit ad nota præsidia: cilicio obvolvitur, cinere conspergitur, cibo potuque abstinet, orationem diebus noctibusque perpetuat. Septimo vero die astitit ei angelus: jubet eum ad palatium ire securum: regias fores quamlibet classes sponte roscandas: imperatoris spiritum superbum molliendam. Igitur istiusmodi præsentis angeli confirmatus alloquio et fretus auxilio, palatium petit. Patent iurina, nullus obsistit, postremo usque ad regem nemine prohibente pervenit. Qui cum venientem eminens videret, intendens cur fuisse admissus, nequaquam assurgere est dignatus astanti, domæ regiam solum ignis operiret, ipsumque regem ea parte corporis qua accebat, afflaret incendium. Ita cæcis oco superbus excutitur, et Martino iovitus assurgit: multumque complexus quem sperare ante decesserat, vicium consuecæ divinam commendatior factebatur: nec expectatis Martini precibus, prius amata præstitit quam rogatur. Colloquio illum atque convivio frequenter adiciunt: postremo abeunti multa munera obtulit, quæ vir beatus, ut tempus, paupertatis suæ custos cuncta seposit.

VI. Et quia palatium semel ingressi amicus, licet divocis in palatio temporibus gesta connectam: nequaquam enim prætermittendum videtur, circa Martini admirationem, reginæ fidelis exemplum. Martinus imperator reipublicam gubernabat, vir omni vita merito prædicandus, si ei vel diadema non legitime tumultuante milite impositum repudiare, vel armis civilibus abstinere licuisset: sed magnum Imperium nec sine periculo nonni, nec sine armis poteit tenere. Hic Martinum sapius evocatum receptumque intra palatium venerabiliter honorabat: totus illi cum eo sermo de præsentibus, de futuris, de fidelium gloria, de æternitate sanctorum; cum interim diebus ac noctibus de ore Martini regina pondebat, Evangelicæ illi non inferior exemplo pedes Sancti flets rigabat, cruce tergebat. Martinus, quem nulla

A unquam femina contigisset, istius assiduitatem, immo potius servitutem non poterat evadere. Non illa opes regni, non imperii dignitatem, non diadema, non purpuram cogitabat: divelli a Martini pedibus solo strata non poterat. Postremo a viro suo poposcit, deinde Martinum uterque compellunt, ut ei remotis omnibus ministris præberet sola convivium: nec potuit vir beatus obstinatus relectari. Componitur castus reginæ manibus apparatus: sellam ipsa consisternit, mensam admovei, aquam manibus subministrat: cibum quem ipsa coxerat, apponit; ipsa, illo sedente, eminus secundum famulantiùm disciplinam solo fixa consistit immobilis, per omnia ministrantis modestiam et humilitatem exhibens servientis: miscuit ipsa bibituro, et ipsa porrexit. B Finita convivia fragmenta panis assumpti micæque collegit, satis fideliter illas reliquias imperialis opulis anteponebat. Beata mulier tantæ pietatis affectu illi merito comparanda, quæ venit a finibus terre audire Salomonem; siquidem simplicem sequamur historiam: sed si fides reginarum est conferenda (quod mihi licet separata mysterii maiestate dixisse), illa expetit audire sapientem; ista non tantum audisæ contenta, sed et meruit servire sapienti.

VII. Postumianus, iamdem, inquit, Galle, audiens te loquentem vehementer admiror reginæ fidem: sed illud ubi est, quod nulla unquam femina ferebatur propius astitisse Martino? ecce ista regina non solum astitit, sed etiam ministravit: et vereor, ne isto aliquantulum se tœcantur exemplo qui libenter feminis inseruntur. Tum Gallus, Quid tu, inquit, non vides quod solent docere grammatici, locum, tempus, personam? Propone enim tibi ante oculos captum in palatio imperatoris precibus ambiri, reginæ fide cogi, temporis necessitate constringi, ut clausos carcere liberaret, exsiliis datos restitueret, bona adempta rediliberet: hæc quanti putas constare episcopo debuisse, et pro his omnibus non aliquantulum de rigore propositi relaxaret? Verum tamen quis occasione hujus exempli male usus esse aliquos arbitraris, isti vero felices erunt, si a disciplina exempli istius non recedant. Videant enim, quia Martino semel tantum in vita, jam septuagenario, non videri libera, non virgo lascivens, sed sub viro vivens, ipso viro pariter supplicante, regina servivit et ministravit. Hæc edenti astitit, non cum epulante discubuit: nec ausa est participare convivium, sed deferebat obsequium. Discit igitur disciplinam: serviat tibi matrona, non imperet; et serviat, non recumbat: sicut Martha illa ministravit Domino, nec tamen est adsita convivio; immo prælata est ministranti quæ verbum potius audiebat. Sed in Martino ista regina utrumque complevit: et ministravit ut Martha, et audivit ut Maria. Quod si quis hoc uti voluerit exemplo, per omnia teneat exemplum: talis causa sit talisque persona, tale obsequium, tale convivium, et in omni vita semel tantum.

VIII. Præclare, inquit Postumianus, nostros istos, ut Martini non egrediantur exemplum, tua constrin-

git oratio : sed profiteor tibi, quia hæc surdis auribus audientur : nam si Martini sequeremur vias, (numquam causas de osculo diceremus, et) universis scævæ opinionis opprobriis careremus. Verum sicut tu soles dicere, cum edacitatis argueris, Galli sumus; ita nos in hac parte numquam vel Martini exemplo vel tuis disputationibus corrigendi fatemur. Verum tamen hæc nobis jamdudum agentibus, quid tu tam, obstinate Sulpici, taces? Ego, inquam, non solum modo taceo, sed olim de istis tacere disposui : nam quia quamdam viduam vagam, nitidulam, sumptuosam objurgaverim, lascivius vicitantem; itidemque virginem adolescenti cuidam mihi charo indecentius adhærentem, cum quidem ipsam frequenter audissem, alios etiam qui talia agerent, increpantem; tanta mihi omnium feminarum cunctorumque monachorum odia concitavi, ut adversum me utraq; legiones jurata bella susceperint. Unde quæso taceatis, ne etiam hoc quod vos loquimini, ad meam referatur invidiam. Tota vobis istorum mentio relinquatur : ad Martinum potius revertamur. Tu, Galle, ut aggressus es, cœptum opus explica. Tum ille : Jam quidem vobis, inquit, tanta narravi, ut satisfacere studiis vestris meus sermo debuerit : sed quia voluntati vestræ non obsecundare mihi non licet, quantum adhuc diei superest, loquar : nam certe dum stramen illud quod in lectos nostros paratur, aspicio, subvenit in memoriam etiam de stramine in quo Martinus jacuerat, factam esse virtutem. Res ita gesta est : Claudiomagus vicus est in confinio Biturigum atque Turonorum. Ecclesia ibi est celebris religione sanctorum, nec minus gloriosa sacrarum virginum multitudine. Præteriens ergo Martinus, in secretario ecclesiæ habuit mansionem. Post discessum illius cunctæ in secretarium illud virgines irruerunt : allambunt singula loca, ubi aut sederat vir beatus aut steterat : stramentum etiam in quo quieverat, partiuntur. Una earum post dies paucos partem straminis, quam sibi pro benedictione collegerat, energumeno, quem spiritus erroris agitabat, de cervice suspendit; nec mora, dicto citius, ejecto dæmone, persona purgata est.

IX. Per idem fere tempus Martino a Treveris revertenti fit obviam vacca, quam dæmon agitabat : quæ relicto grege suo, in homines ferebatur; et jam multos noxie petulca confoderat. Verum ubi nobis cœpit esse contigua, hi qui eam eminus sequebantur, prædicere magna voce cœperunt, ut caveremus. Sed postquam ad nos torvis furibunda luminibus propius accessit, Martinus elevata obviam manu pecudem consistere jubet : quæ mox ad verbum illius stare cœpit immobilis. Cum interea videt Martinus dorso illius dæmonem supersedentem, quem increpans, Discede, inquit, funeste, de pecude, et innoxium animal agitare desiste. Paruit nequam spiritus, et recessit. Nec defuit sensus in bucula, quin se intelligeret liberatam : ante pedes sancti recepta quiete prosternitur, deinde jubente Martino gregem suum petiit, sequæ agmini cæterarum ove

A placidior immiscuit. Hoc illud fuit tempus quo inter medias flammæ positus non sensit incendium : quod mihi non arbitror esse referendum ; quia hoc plenius iste Sulpicius, licet in libro suo præteritum, in epistola tamen postea, quam ad Eusebium tunc presbyterum, modo episcopum, fecit, exposuit : quam tu, Postumiane, aut, credo, legisti, aut si incognita tibi est, cum libuerit, in promptu ex illo armario habes : nos ab illo omissa referimus. Quodam autem tempore, dum dioceses circuiret, venantium agmen incurrimus. Canes leporem sequebantur : jamque multo spatio victa hestiola, cum undique campis late patentibus nullum esset effugium, mortem imminentem jam jamque capienda crebris flexibus diferebat. Cujus periculum vir beatus pia mente miseratus imperat canibus, ut desisterent sequi, et sinerent abire fugientem : qui continuo ad primum sermonis ejus imperium constiterunt. Crederes victos, immo potius affixos, in suis hæere vestigiis.

X. Ita lepusculus, persecutoribus alligatis, incolumis evasit. Operæ pretium autem est, etiam familiaria illius verba spiritali sale condita memorare. Ovem recens tonsam forte conspexerat. Evangelicum, inquit, mandatum ista complevit : duas habuit tunicas ; unam earum largita est non habenti : ita ergo et vos facere debetis. Item cum subulcum argentem ac pene nudum in pellicea veste vidisset, En, inquit, Adam ejectus de paradiso in veste pellicea sues pascit : sed nos illo vetere deposito, qui adhuc in isto manet, novum Adam potius induamus. Boves ex parte prata depaverant, porci etiam nonnulla suffoderant ; pars cætera quæ manebat illæsa, diversis floribus quasi picta vernabat. Speciem, inquit, gerit pars illa conjugii, quæ pecore depasta etsi non penitus gratiam amisit herbarum, nullam tamen florum retinet dignitatem : illa vero quam porci pecora immunda foderunt, fornicationis imaginem scdam præterdit : cæterum illa portio quæ nullam sensit injuriam, gloriam virginitatis ostendit, herbis fecunda luxuriat, feni in ea fructus exuberat, et ultra omnem speciem distincta floribus quasi gemmis micantibus ornata radiat. Beata species et Deo digna ! nihil enim virginitati est comparandum : ita et illi qui conjugia fornicationi comparant, vehementer errant; et illi qui conjugia virginitati æquanda æstimant, miseri penitus et stulti sunt. Verum hæc a sapientibus tenenda distinctio est, ut conjugium pertineat ad veniam, virginitas spectet ad gloriam, fornicatio deputetur ad poenam, nisi satisfactione purgetur.

XI. Miles quidam cingulum in ecclesia, monachum professus, abjecerat : cellulam sibi eminus in remoto quasi eremita victurus erexerat. Interea astutus inimicus variis cogitationibus brutum pectus agitabat, ut conjugem suam, quam Martinus in monasterio puellarum esse præceperat, voluntate mutata secum potius vellet habitare. Adiit ergo Martinum fortis eremita : quod haberet animi confitetur. Ille vero vehementer abnuere : feminam viro rursus, jam

monacho non marito, incongrua ratione misceri. Postremo cum miles instaret, affirmans nihil hoc proposito esse nociturum: se solo conjugis uti velle solatio: porro ne rursus se in sua vitia revolverent, non esse metuendum: se esse militem Christi, illam quoque in eadem ejusdem militiæ sacramenta jurasse: pateretur episcopus, sanctos et sexum suum fidei merito nescientes pariter militare. Tum Martinus (verba vobis ipsa dicturus sum): Dic mihi, inquit, si umquam in bello fuisti, si in acie constitisti? At ille respondens, Frequenter, inquit, in acie steti, et bello frequenter interfui. Ad hæc Martinus: Dic mihi ergo, numquid in illa acie quæ armata in prælio parabatur, aut jam adversus hostilem exercitum collato cominus pede, districto ense pugnabat, ullam feminam stare aut pugnare vidisti? Tunc demum miles confusus erubuit, gratias agens, errori suo se non fuisse permissum, nec aspera increpatione verborum, sed vera et rationabili secundum personam militis comparatione correctum. Martinus autem conversus ad nos (sicut eum frequens fratrum turba vallaverat): Mulier, inquit, virorum castra non adeat; acies militum separata consistat; procul femina in suo degens tabernaculo sit remota: contemptibilem enim reddit exercitum, si virorum cohortibus turba feminea misceatur. Miles in acie, miles pugnet in campo: mulier se intra murorum munimenta contineat. Habet et illa gloriam suam, si pudicitiam viro absente servaverit: cujus hæc prima virtus et consummata victoria est, non videri.

XII. Illud vero, Sulpici, meminisse te credo, quo affectu nobis, cum et tu coram adesses, illam virginem prædicaret, quæ ita se penitus ab omnium virorum oculis removisset, ut ne ipsum quidem ad se Martinum, cum eam ille officii causa visitare vellet, admiserit: nam cum præter agellum illius præteriret, in quo se jam ante complures annos pudica cohibebat; audita fide illius atque virtute divertit, ut tam illustris meriti puellam religioso officio episcopus honoraret. Nos consequentes gavisuram illam virginem putabamus; siquidem hoc in testimonium virtutis suæ esset habitura, ad quam tanti nominis sacerdos deposito propositi rigore venisset; verum illa fortissimi vincula propositi ne Martini quidem contemplatione laxavit: ita vir beatus accepta per aliam feminam excusatione laudabili, ab illius foribus quæ videndam se salutandamque non dederat, lætus abscessit. O virginem gloriosam, quæ ne a Martino quidem passa est se videri! o Martinum beatum, qui illam repulsam non ad contumeliam suam duxit; sed magnificans illius cum exultatione virtutem, inusitato in his dumtaxat regionibus gaudebat exemplo! Ergo cum haud longe ab illa villula nos manere nox imminens coegisset, xenium beato viro eadem illa virgo transmisit: fecitque Martinus quod antea non fecerat (nullius enim ille unquam xenium, nullius munus accepit); nihil ex his quæ virgo venerabilis miserat, refutavit,

A dicens benedictionem illius a sacerdote minime respuendam, quæ esset multis sacerdotibus præferenda. Audiant, quæso, virgines istud exemplum, ut fores suas, si eas malis obsistere volunt, etiam bonis claudant; et, ne ad se improbis sit liber accessus, non vereantur excludere etiam sacerdotes. Totus hoc mundus audiat: videri se a Martino virgo non passa est. Non utique illa quemcumque a se repulit sacerdotem; sed in ejus viri conspectum puella non venit, quem videre salus videntium fuit. Quis autem hoc alius præter Martinum sacerdos non ad suam injuriam retulisset? quos adversum sanctam virginem motus quantasque iras mente concepisset! hæreticam judicasset, et anathematizandam esse decrevisset. Quam vero illi beatæ animæ illas virgines prætulisset, quæ crebris occursibus ubique se præbent obvias sacerdoti, quæ convivia sumptuosa disponunt, quæ una pariter accumbunt! Sed quo me ducit oratio? paululum iste liberior sermo reprimendus est, ne in aliquorum forsitan incurrat offensam: etenim infidelibus objuratæ verba non proderunt, fidelibus autem satisfaciunt exemplum. Verum ego ita virtutem hujus virginis prædicabo, ut tamen nihil illis quæ ad Martinum videndum ex longinquis regionibus sæpe venerunt, arbitrer derogandum; siquidem hoc beatum virum frequenter affectu etiam angeli frequentarint.

XIII. Cæterum id quod dicturus sum, Postumiane, hoc tibi (me autem intuebatur) teste recte perhibeo. Quodam die ego et iste Sulpicius pro foribus illius excubantes, jam per aliquot horas cum silentio sedebamus, ingenti horrore et tremore ac si ante angeli tabernaculum mandatas excubias duceremus, cum quidem clauso cellulæ suæ ostio nos ibi esse nesciret. Interim colloquentium murmur audimus, et mox horrore quodam circumfundimur ac stupore; nec ignorare potuimus nescio quid fuisse divinum. Post duas fere horas ad nos Martinus egreditur: ac tum eum iste Sulpicius (sicut apud eum nemo familiaris loquebatur) cœpit orare, ut pie quærentibus indicaret, quid illud divini fuisset horroris quod fatebamur nos ambo sensisse, vel cum quibus fuisset in cellula collocutus: tenuem enim nos licet et vix intellectum, sermocinantium sonum pro foribus audisse. Tum ille diu multumque cunctatus (sed nihil erat quod ei Sulpicius non extorqueret invito. Incredibilia forte dicturus sum, sed Christo teste non mentior: nisi quisquam est tam sacrilegus, ut Martinum æstimet fuisse mentitum): Dicam, inquit, vobis; sed vos quæso nulli dicatis. Agnes, Thecla et Maria mecum fuerunt. Referebat autem nobis vultum atque habitum singularum. Nec vero illo tantum die, sed frequenter se ab eis confessus est visitari: Petrum etiam et Paulum apostolos videri a se sæpius non negavit. Jam vero dæmones, prout ad eum quisque venisset, suis nominibus increpabat. Mercurium maxime patiebatur infestum: Jovem brutum atque hebetem esse dicebat. Hæc plerisque in eodem etiam monasterio constitutis incredibilia videbantur;

nodum ego confidam omnes qui hæc audient, eredituros : nam nisi inestimabilem vitam atque virtutem Martinus egisset, nequaquam apud nos tanta gloria præditus haberetur : quamquam minime mirum, si in operibus Martini infirmitas humana debitaerit, cum multos hodieque videamus nec Evangeliiis quidem ereditisse. A Martino autem sæpe angelos visos familiariter et sensitus et experti sumus. Rem minimam dicturus sum, sed tamen diem. Apud Nemausum episcoporum synodus habebatur, ad quam quidem ire noluerat, sed quid gestum esset scire cupiebat. Casu cum eo iste Sulpicius navigabat; sed procul, ut semper, a cæteris in remota navis parte solus residebat. Ibi ei angelus, quid gestum esset in synodo, nuntiavit. Nos postea tempus habiti concilii sollicite requirentes, satis compertum habuimus, ipsum diem fuisse conventus, et ea ibi ab episcopis fuisse decreta quæ Martino angelus nuntiavit.

XIV. Cæterum cum ab eo de fine sæculi quæremus, ait nobis, Neronem et Antichristum prius esse venturos : Neronem in Occidentali plaga regibus subactis decem imperatorum, persecutionemque ab eo eatenus exercendam, ut idola gentium eoli cogat : ab Antichristo vero primum Orientis esse capiendum imperium, qui quidem sedem et caput regni Hierosolymam esset habiturus : ab illo urbem et templum

A esse reparandum : illius eam persecutionem futuram esse, ut Christum Deum cogat negari, se potius Christum esse confirmans : omnesque secundum legem circumcidi jubeat : ipsum denique Neronem ab Antichristo esse perimendum, atque ita sub illius potestate universum orbem cunctasque gentes esse redigendas, donec adventu Christi impius opprimatur : non esse autem dubium, quin Antichristus male spiritu conceptus jam natus esset, et in annis puerilibus constitutus, ætate legitima sumpturus imperium. Quod autem hæc ab illo auditivus, annus octavus est. Vos æstimate quam jam in præcipiti existant quæ futura metuntur. Hæc cum maxime Gallus, neeum explicatis quæ statuerat referre, loqueretur; puer familiaris ingressus est, nuntians B Refrigerium presbyterum stare pro foribus. Dubitare cepimus, utrum Gallum adhuc esset melius audire, an exoptatissimo nobis viro, qui officii causa ad nos veniebat, occurrere. Tum Gallus : Etiam si non ob adventum sanctissimi sacerdotis relinquenda nobis hæc esset oratio, nox ipsa cogebat hucusque protractum finire sermonem. Verum quia de Martini virtutibus nequaquam explicari universa poterunt, hæc vos hodie audire sufficiat : eras reliqua dicemus. Ita pariter accepta hæc Galli sponsione surreximus.

DIALOGUS III.

Qui tamen dicendus esset Secundus.

I. Lucoseit hoc, Galle : surgendum est : nam, ut vides, et Postumianus instat; et hic presbyter, qui hesterno auditorium amisit, expectat, ut quæ de Martino nostro in hodiernum diem explicanda distuleras, debitor sponsonis evolvas. Non ignarus quidem iste omnium, quæcumque memoranda sunt : sed dulcis et grata cognitio est etiam nota relegenti; siquidem natura ita comparatum bit, ut meliore quis conscientia se nosse congaudeat quæ multorum testimoniiis non esse incerta cognoscat. Nam et hic a prima adolescentia Martinum secutus novis quidem omnibus, sed libenter cognita recognoscit. Fatebatur enim tibi, Galle, Martini mihi sæpius auditas esse virtutes; quippe qui de eo etiam litteris multa mandaverim : sed per gestorum admirationem semper mihi nova sunt quæ de illo, licet audita sæpius, revelantur. Proinde additum nobis Refrigerium auditorem eo impensius gratulamur, quo præcipit Postumianus iste, qui hæc Orienti inferre festinat, quasi sub testibus consignatam abs te accepturum est veritatem. Hæc me loquente, Gallo jam ed narrandum parato, irruiet turba monachorum : Evagrius presbyter, Aper, Sebastianus Agricola : et post paululum ingreditur presbyter noster Ætherius cum Calupione diacono, et Amatre subdiacono : postremus Aurelius presbyter dulcissimus mens, longiore

C via veniens, anhelus cucurrit. Quid vos, inquam, tam subito et tam insperati, tam ex diversis regionibus, tam mane cucurristis? Nos, inquit, hesterno cognovimus, Gallum istum per totum diem Martini narrasse virtutes, et reliqua in hodiernum diem, quia nox oppresserat, distulisse : propterea matravimus frequens auditorium facere tantam materiam locuturo. Interea nuntiat, multos secularium stare pro foribus, nec ingredi auctentes, sed ut admitterentur orantes. Tum Aper, nequaquam istos, inquit, nobis admisceri convenit : quia ad audiendum curiositate potius quam religione venerunt. Confusus ego illorum vice quos non admittendos esse tenebat. Ægre tandem obtinui, ut Eucherium ex vicariis et Celsum admitterent consularum : cæteri sunt repulsi. D Tum Gallum media in sede componimus : qui cum dia nobili sua verecundia silentium tenuisset, tandem ita exorsus est :

II. Convenistis, inquit, ad me audiendum, et sancti et disertii; sed felicitas potius quam doctas aures, uti arbitror, attulistis, audituri me fide testis, non oratoris copia locuturum. Quæ autem hesternis dicta sunt, non revolvam : illa qui non audierunt, ex scriptis recognoscent. Nova Postumianus exposcit, nuntiaturus Orienti, ne se in comparatione Martini præferat Occidentii. Ac primum gessit animus, quod

Refrigerius in aurem suggerit, explicare. Res in Carnotena gesta est civitate. Paterfamilias duodecennem ab utero matrem puellam Martino cepit offerre, poscens ut linguam ligatam meritis suis sanctus absolveret. Ille cedens episcopis, qui tum forte latus illius ambiebant, Valentino atque Victricio, imparem se esse tantæ moli; sed illis quasi sanctoribus nihil impossibile fatebatur. At illi pias preces una cum patre supplici voce jungentes, orare Martinum, ut sperata præstaret. Nec cunctatus ultra (utrumque præclarum, et ostendendo humilitatem, nec differendo pietatem), jubet circumstantis populi multitudinem submoveri: episcopis tantum et puellæ patre assistentibus in orationem suo illo more prosteruitur: dein pusillum olei cum exorcismi præfatione benedicit, atque ita in os puellæ sanctificatum liquorem, cum et linguam illius digitis teneret, infudit. Nec sefellit Sanctum virtutis eventus. Patris nomen interrogat: mox illa respondit. Proclamat pater, cum gaudio pariter et lacrymis Martini genua complexus, et hanc primam se filix audisse vocem cunctis stupentibus fatebatur. Ac ne cuiquam id incredibile forte videatur, perhibeat vobis præsens Evagrius testimonium veritatis, nam res ipso præsentem tum gesta est.

III. Parvum illud est quod nuper Harpagio presbytero referente cognovi: sed non prætermittendum videtur: Avitiani comitis uxorem misisse Martino oleum, quod ad diversas morborum causas necessarium (sicut est consuetudo) benediceret: ampullulam vitream istiusmodi fuisse, ut rotunda in ventrem cresceret, ore producta; sed oris exstantis concavum non repletum; quia ita moris sit vascula illa complere, ut pars summa umbonibus obstruendis libera relinquatur. Testabatur presbyter, vidisse se oleum sub Martini benedictione crevisse, quoad exundante copia superne difflueret: eademque, dum ad matremfamilias vasculum referretur, fervisse virtute: nam inter manus pueri portantis ita semper exundasse oleum, ut omne illius vestimentum copia superfusi liquoris operiret: matronam ita usque ad summum labrum plenum vasculum recepisse, ut presbyter hodieque fateatur, obdendi pessuli, quo claudi diligentius servandam consueverunt, in vitro illo spatium non fuisse. Mirum et illud, quod huic (me autem intuebatur) memini contigisse. Vas vitreum cum oleo quod Martinus benedixerat, in fenestra paululum editiore deposuit: puer familiaris incautus linteum superpositum, ampullam ibi esse ignarus, attraxit. Vas super constratum marmore pavimento decidit: cunctis metu exterritis, ne benedictio deperisset, ampulla perinde incolumis est reperia ac si super plumas mollissimas decidisset; quæ res non potius ad casum quam ad Martini est referenda virtutem, cujus benedictio perire non potuit. Quid illud? quod factum est a quodam, cujus nomen, quia præsens est et prodi se vetuit, supprimetur: cui quidem tempore hic etiam Saturninus interfuit. Canis nobis importunior oblatrabat: In

A nomine, inquit, Martini jubeo te obmutescere. Canis hæsit latratus in guttore: lingua (abscisam putares) obmutuit. Ita parum est ipsum Martinum fecisse virtutes: credite mihi, quia etiam alii in nomine ejus multa fecerunt.

IV. Avitiani quondam comitis uoveratis barbaram nimis, et ultra omnia cruentam feritatem. Hic rabido spiritu ingressus Turonum civitatem, sequentibus eum miserabili facie ordinibus catenatis, diversa perdendis parari jubet genera pœnarum, disponens postera die attonita civitate ad opus tam triste procedere. Quod ubi Martino compertum est, solus paulo ante mediam noctem ad prætorium bestix illius tendit: sed cum, profundæ noctis silentio, quiescentibus cunctis, nullus foribus obseratis pateret ingressus, ante limina cruenta prosteraitur. Interea Avitianus gravi somno sepultus angelo ingruente percellitur: Servus, inquit, Dei ad tua limina jacet, et tu quiescis? qua ille voce percepta, lecto suo turbatus excutitur; convocatisque servis trepidus exclamat, Martinum esse pro foribus: irent protinus, claustra reserarent, ne Dei servus pateretur injuriam; sed illi, ut est omnium natura servorum, vix prima limina egressi, irridentes dominum suum, quod somno fuisset illusus, negant quemquam esse pro foribus, ex suomet ingenio conjectantes neminem nocte posse vigilare, podum illi crederent, in illo noctis horrore jacere ante aliena limina sacerdotem: idque Avitiano facile persuasum. Rursum solvitur in soporem; sed mox vi majore concussus exclamat, Martinum stare pro foribus: sibi ideo nullam quietem animi corporisque permissi. Tardantibus servis, ipse usque ad limina exteriora progreditur: ibi Martinum, ut senserat, deprehendit. Percussus miser tantæ manifestatione virtutis, quid, inquit, mihi hoc, domine, fecisti? nihil loqui te necesse est: scio quid desideras, video quid requiras: discede quantocius, ne me ob injuriam tuam cœlestis ira consumat: satis solverim hucusque pœnarum. Crede, quia non leviter apud me actum est, ut ipse procederem. Post discessum autem Sancti advocat officiales suos: jubet omnes custodias relaxari; et mox ipse proficiscitur. Ita fugato Avitiano, lætata est se civitas liberatam.

V. Mæ cum multis Avitiano referente comperta sunt, tum nuper Refrigerius presbyter, quem coram videtis, ab Evagrionem fidei viro, ex tribunis, sub invocatione divinæ majestatis audivit, qui sibi hæc ab ipso Avitiano relatam esse jurabat. Cæterum nolam miremini me hodie facere quod besterno non feci, ut ad singulas quasque virtutes nomina testium personarumque subnectam, ad quas, si quis fuerit ingratus, quia adhuc in corpore sunt, recurrat. Exigit id infidelitas plurimorum, qui in aliquibus quæ besterno memorata sunt, nutare dicuntur. Accipiant ergo testes adhuc incolumes atque viventes, quibus, quia de fide nostra dubitant, magis credent. Sed si adeo infideles sunt, profiteor, quia nec illis sunt credendi. Miror autem quemquam qui vel tenuem sen-

sum religionis habeat, tantum placuli velle committere, ut putet quemquam de Martino posse mentiri. Facessat a quoquam qui sub Deo vivit, ista suspicio: neque enim Martinus hoc indiget, ut mendacis asseratur. Sed tamen totius sermonis fidem apud te, Christe, depromimus, nos nec alia dixisse nec alia dicturos, quam quæ aut ipsi vidimus, aut quæ manifestis auctoribus vel plerumque ipso referente cognovimus. Cæterum etsi dialogi speciem, quo ad relevandum fastidium lectio variaretur, assumpsimus, nos pie præstare profitemur historiæ veritatem. Hæc me extrinsecus inserere nonnullorum incredulitas, non sine meo dolore, compulerit. Sed redeat ad nostrum sermo consessum: in quo cum me tam studiose audiri videam, fatear necesse est, Aprum fecisse constanter, qui repulit infideles, eos tantum judicans audire debere, qui crederent.

VI. Efferor siquidem (credite) spiritu, et præ dolore totus insanio: non credunt Martini virtutibus Christiani, quas dæmones fatebantur! Monasterium beati viri duobus a civitate erat millibus disparatum: sed si quoties venturus ad ecclesiam pedem extra cellulæ suæ limen extulerat, videres per totam ecclesiam energumenos rugientes, et quasi adveniente iudice agmina damnanda trepidare, ut adventum episcopi clericis, qui venturum esse nescirent, dæmoniorum gemitus indicaret. Vidi quemdam, appropiante Martino, in aera raptum manibus extensis in sublime suspendi, ut nequaquam solum pedibus attingeret. Si quando autem exorcizandorum dæmonum Martinus operam recepisset, neminem manibus attrahabat, neminem sermonibus increpabat, sicut plerumque per clericos rotatur turbo verborum; sed admotis energumenis cæteros jubebat abscedere, ac foribus obseratis in medio ecclesiæ cilicio circumtectus, cinere respersus, solo stratus orabat. Tum vero cerneres miseros diverso exitu perurgeri: hos sublatis in sublime pedibus quasi de nube pendere, nec tamen vestes defluere in faciem, ne faceret verecundiam nudata pars corporum: at in parte alia videres sine interrogatione vexatos et sua crimina confitentem. Nomina etiam nullo interrogante probebant: illo se Jovem, iste Mercurium fatebatur. Postremo cunctos diaboli ministros cum ipso cernebat auctore cruciari; ut jam in Martino illud fateamur impletum quod scriptum est: Quoniam sancti de angelis iudicabunt.

VII. Pagum quemdam in Senonico annis singulis grandio vastabat. Compulsi extremis malis incolæ a Martino auxilium poposcerunt, missa per Auspicium præfectorium virum satis fida legatione, cujus agros specialiter gravior quam cæterorum assueverat procella populari. Sed facta ibi oratione Martinus ita universam penitus liberavit ab ingruenti peste regionem, ut per viginti annos, quibus postea mansit in corpore, grandinem in illis locis nemo pertulerit. Quod ne fortuitum esse et non potius Martino præstitum putaretur, eo anno quo ille defunctus est rursus incubuit rediviva tempestas: adeo sensit et mundus

A viri fidelis excessum, ut cujus vita jure gaudebat, etiam ejusdem mortem lugeret. Cæterum si ad hæc probanda quæ diximus testes etiam infirmior auditor exegerit, non unum ego hominem, sed multa millia producam, et totam in testimonium virtutis expertæ Senonum advocabo regionem. Et tamen tu, Refrigeri presbyter, credo, meministi, nuper nobis super hoc cum Romulo Auspicii illius filio, honorato et religioso viro, fuisse sermonem; qui hæc nobis tamquam incomperta referebat, et cum futuris proventibus per assidua damna trepidaret, ut ipse vidisti, magno secum mœrore lugebat, Martinum non in hæc tempora reservatum.

VIII. Sed ut ad Avitianum recurram (qui cum in omnibus locis cunctisque urbibus ederet crudelitatis suæ infanda monumenta, Turonis tantum innocens erat: et illa bestia quæ humano sanguine et infelicitum mortibus alebatur, mitem se atque tranquillum beato viro præsentem præstabat), memini quodam die ad eum venisse Martinum: qui ubi secretarium ejus ingressus est, vidit post tergum ipsius dæmonem miræ magnitudinis assidentem. Quem eminus (ut verbo, quia ita necesse est, parum Latino loquamur) exsufflans; Avitianus se exsufflari existimans, Quid me, inquit, Sancte, sic accipis? Tum Martinus, Non te, inquit, sed eum qui cervici tuæ teter incumbit. Cessit diabolus, et reliquit familiare subsellium: satisque constat, ab illo die Avitianum mitiorem fuisse, seu quod intellexerit egisse se semper assidentis sibi diaboli voluntatem, seu quod immundus spiritus ab illius consensu per Martinum fugatus, privatus est potestate grassandi, cum erubesceret minister auctorem, nec ministrum auctor urgeret. In vico autem Ambatiensi, id est, castello illo veteri quod nunc frequens habitatur a fratribus, idolum noveratis grandi opere constructum. Politissimis saxis moles turrata surrexerat, quæ in conum sublime procedens superstitionem loci operis dignitate servabat. Hujus destructionem Marcello, ibidem consistenti presbytero, vir beatus sæpe mandaverat. Post aliquantum tempus regressus increpat presbyterum, cur adhuc idolii structura consisteret. Ille causatus, vix militari manu et vi publicæ multitudinis tantam molem posse subverti, nedum id facile putaret per imbecilles clericos aut infirmos monachos quivisse curari. Tum Martinus recurrens ad nota subsidia, noctem totam in oratione pervigilat: mane orta tempestas ædem idoli usque ad fundamentum provolvit. Verum hæc Marcello teste dicta sint.

IX. Allam ejus non dissimilem in simili opere virtutem Refrigerio astipulante perhibeo. Columnam immensæ molis, cui idolum superstabat, parabat evertere: sed nulla erat facultas qua id daretur effectui; tum ad orationem suo more convertitur. Visam certum est parilem quodammodo columnam rueri de cœlo, quæ impacta idolo totam illam inexpugnabilem molem solvit in pulverem: parum scilicet, si invisibiliter cœli virtutibus uteretur, nisi

ipsæ virtutes visibiliter servire Martino humanis etiam oculis cernerentur. Idem autem Refrigerius mihi testis est, mulierem profluvio sanguinis laborantem, cum Martini vestem exemplo mulieris illius Evangelicæ contigisset, sub momento temporis fuisse sanatam. Serpens flumen secabat, et ripæ in qua constiteramus, adnabat: In nomine, inquit, Domini jubeo te redire. Mox se mala bestia ad verbum Sancti retorsit, et in ulteriorem ripam nobis expectantibus transmeavit. Quod cum omnes non sine miraculo cerneremus, altius ingemiscens ait, Serpentes me audiunt, et homines non audiunt.

X. Piscem Paschæ diebus edere consuetus, paulo ante horam refectionis interrogat, an haberetur in promptu. Tum Cato diaconus, ad quem monasterii administratio pertinebat, doctus ipse piscari, negat per totum diem sibi ullam cecisise capturam; sed neque alios piscatores, qui vendere solebant, quidquam agere quivisse. Vade, inquit, mitte linum tuum: captura proveniet. Contigua flumini, ut Sulpicius iste descripsit, habebamus habitacula: processimus cuncti, utpote feriatis diebus, videre piscantem, omnium spebus intentis, non incassum futura tentamina, quibus piscis Martino auctore Martini usibus quæreretur. Ad primum jactum in rete permodico immånem esocem diaconus extraxit, et ad monasterium lætus accurrens, nimirum ut dixit poeta nescio quis (utimur enim versu scholastico, quia inter scholasticos fabulamur):

Captivumque suem mirantibus intulit Argis.

Vere, iste Christi discipulus, gestarum a Salvatore virtutum, quas in exemplum sanctis suis edidit, æmulator, Christum in se monstrabat operantem, qui sanctum suum usquequaque glorificans, diversarum munera gratiarum in unum hominem conferbat. Testatur Arborius ex præfecto, vidisse se Martini manum sacrificium offerentis, vestitam quodammodo nobilissimis gemmis, luce inicere purpurea, et ad motum dextræ collisarum inter se fragorem audisse gemmarum.

XI. Veniam ad illud quod propter notam temporum semper occultavit; sed nos celare non potuit: in quo illud est miraculi, quod facie ad faciem cum eo est angelus collocutus. Maximus imperator, alias sane bonus, depravatus consiliis sacerdotum, post Priscilliani necem Ithacium episcopum Priscilliani accusatorem cæterosque illius socios, quos nominari non est necesse, vi regia tuebatur, ne quis ei crimini daret, opera illius cujuscumque modi hominem fuisse damnatum. Interea Martinus multis gravibusque laborantium causis ad comitatum ire compulsus, procellam ipsam totius tempestatis incurrit. Congregati apud Treveros episcopi tenebantur, qui quotidie communicantes Ithacio communem sibi causam fecerant. His ubi nuntiatum est inopinantibus adesse Martinum, totis animis labefacti mussitare et trepidare cœperunt. Et jam pridie imperator ex eorum sententia decreve-

rat, tribunos summa potestate armatos ad Hispanias mittere, qui hæreticos inquirerent: deprehensam vitam et bona adimerent. Nec dubium erat, quin sanctorum etiam maximam turbam tempestas ista depopulata esset, parvo discrimine inter hominum genera; etenim tum solis oculis judicabatur, cum quis pallore potius aut veste, quam fide hæreticus æstimaretur. Hæc nequaquam placitura Martino episcopi sentiebant: sed male consciis illa vel molestissima erat cura, ne se ab eorum communione adveniens abstineret, non defuturis qui tanti viri constantiam præmissa auctoritate sequerentur. Ineunt cum imperatore consilium, ut missis obviam Magistri officialibus urbem illam propius vetaretur accedere, nisi se cum pace episcoporum ibi constantium adfore fateretur. Quos ille callide frustratus profitetur, se cum pace Christi esse venturum. Postremo ingressus nocturno tempore, adiit ecclesiam tantum orationis gratia: postredie palatium petit. Præter multas, quas evolvere longum est, has principales petitiones habebat: pro Narsete comite, et Leucadio præside, quorum ambo Gratiani partium fuerant, pertinacioribus studiis, quæ non est hujus temporis explicare, iram victoris emeriti. Illa præcipua cura, ne tribuni cum jure gladiatorum ad Hispanias mitterentur: pia enim erat sollicitudo Martino, ut non solum Christianos qui sub illa erant occasione vexandi, sed ipsos etiam hæreticos liberaret. Verum primo die atque altero suspendit hominem callidus imperator, sive ut rei pondus imponeret, sive quia nimis sibi implacabilis erat, seu quia, ut plerique tum arbitrabantur, avaritia repugnabat: siquidem in bona eorum inhiaverat. Fertur enim ille vir multis bonisque actibus præditus, adversus avaritiam parum consuluisse: nisi fortasse regni necessitate, quippe exhausto superioribus principibus reipublicæ ærario, pene semper in expeditione atque procinctu bellorum civilium constitutus, facile excusabitur, quibuslibet occasionibus subsidia imperio paravisse.

XII. Interea episcopi quorum communionem Martinus non inibat, trepidi ad regem concurrunt, prædamatos se conquærentes: actum esse de suo omnium statu, si Theognisti pertinaciam, qui eos solus palam lata sententia condemnaverat, Martini armaret auctoritas: non oportuisse hominem recipi mœnibus, illum jam non defensorem hæreticorum esse, sed vindicem: nihil actum morte Priscilliani, si Martinus exerceat illius ultionem. Postremo prostrati cum fletu et lamentatione potestatem regiam implorant, ut utatur adversus unum hominem vi sua. Nec multum aberat, quin cogereur imperator Martinum cum hæreticorum sorte miscere. Sed ille, licet episcopis nimio favore esset obnoxius, non erat nescius, Martinum fide, sanctitate et virtute cunctis præstare mortalibus: alia longe via sanctum vincere parat: ac primo secreto accersitum blande appellat: hæreticos jure damnatos more judiciorum publicorum potius quam insectationibus sacerdotum; non

esse causam, qua Ithacii cæterorumque partis ejus communionem putaret esse damnandam; Theognistum odio potius quam causa fecisse discidium; eundemque tamen solum esse qui se a communione interim separavit, a reliquis nihil novatum; quin etiam ante paucos dies habita synodus Ithacium pronuntiaverat culpa non teneri. Quibus cum Martinus parum moveretur, rex ira accenditur, ac se de conspectu ejus abripuit: et mox percussores his pro quibus Martinus rogaverat, diriguntur.

XIII. Quod ubi Martino compertum jam noctis tempore est, palatium irrupit; spondet, si parcetur, se communicaturum, dummodo ut et tribuni jam in excidium ecclesiarum ad Hispanias missi retraherentur. Nec mora: Maximus indulget omnia. Postridie Felicis episcopi ordinatio parabatur, sanctissimi sane viri, et plane digni qui meliore tempore sacerdos fieret. Hujus diei communionem Martinus inivit, satius æstimans ad horam cedere, quam his non consulere quorum cervicibus gladius imminabat; verumtamen summa vi episcopis nitentibus, ut communionem illam subscriptione firmaret, extorqueri non potuit. Postero die se inde proripiens cum revertens in via mæstus ingemisceret, se vel ad horam noxiæ communioni fuisse permixtum; haud longe a vico cui nomen est Andethanna, quæ vastas solitudines silvarum secreta patiuntur, prægressis paululum comitibus ille subsedit, causam doloris et facti accusante ac defendente invicem cogitatione pervolvens. Astiit ei repente angelus: Merito, inquit, Martine, compungeris; sed aliter exire nequisti; repara virtutem, resume constantiam, ne jam non periculum gloriæ, sed salutis incurreris. Itaque ab illo tempore satis cavet cum illa Ithacianæ partis communionem misceri. Cæterum cum quosdam ex energumenis tardius quam solebat et gratia minore curaret; subinde nobis cum lacrymis falebatur, se propter communionis illius malum, cui se vel puncto temporis, necessitate, non spiritu, miscuisset, detrimentum sentire virtutis. Sedecim postea vixit annos: nullum synodum adiit, ab omnibus episcoporum conventibus se removit.

XIV. Sed plane, ut experti sumus, imminutam ad tempus gratiam multiplici mercede reparavit. Vidi postea ad pseudoforum monasterii ipsius adductum energumenum, et prius quam limen attingeret, fuisse curatum. Testantem quemdam nuper audivi, cum in Tyrrheno mari cursu illo quo Romam tenditur, navigaret, subito turbinibus exortis, extremum vitæ omnium fuisse discrimen: in quo cum quidam Ægyptius negotiator, necdum Christianus, magna voce clamaverit, Deus Martini, eripe nos; mox tempestatem fuisse sedatam, seque optatum cursum cum summa placidi æquoris quiete tenuisse. Lycontius ex vicariis vir fidelis, cum familiam illius lues extrema vexaret, et inauditæ calamitatis exemplo per totam domum corpora ægra procumberent, Martini per litteras imploravit auxilium. Quo tempore vir beatus rem esse promisit difficilem impetrari;

nam spiritu sentiebat domum illam divino numine verberari: tamen non prius destitit septem totos dies totidemque noctes orando et jejunando continuans, quam id quod exorandum receperat, impetraret. Mox ad eum Lycontius divina expertus beneficia pervolavit, nuntians simul et agens gratias, domum suam omni periculo liberatam. Centum etiam argenti libras obtulit, quas vir beatus nec respuit nec recepit, sed priusquam pondus illud monasterii limen attingeret, redimendis id captivis continuo deputavit; et cum ei suggereretur a fratribus, ut aliquid ex eo in sumptum monasterii reservaret: omnibus enim angustam esse vietum, multis deesse vestitum: Nos, inquit, Ecclesia, et pascat et vestiat, dummodo nihil nostris usibus quæsisse videamur. Succurrunt hoc loco illius viri magna miracula, quæ facilius admirari possumus quam referre. Agnoscitis profecto quod dico: multa sunt illius quæ non queunt explicari: veluti istud est, quod nescio an ita, ut gestum est, a nobis possit exponi. Quidam e fratribus (nomen non ignoratis; sed colanda persona est, ne sancto viro verecundiam fecerimus), quidam ergo cum ad fornaculam illius carbonum copiam reperisset, et admota sibi sellula divaricatis pedibus super ignem illum nudato inguine resideret; continuo Martinus factam sacro tegmini sensit injuriam, magna voce proclamans: Quis [inquit] nudato inguine nostrum incestat habitaculum? Hoc ubi ille frater audivit, et ex conscientia quod increpabatur agnovit; continuo ad nos cucurrit exanimis, pudorem suum non sine Martini virtute confessus.

XV. Quodam eisdem die, dum in area, quæ parva admodum tabernaculum illius ambiebat, in illo suo quod nostis omnes, sedili ligneo resedisset, vidit duos dæmones in excelsa illa quæ monasterio supereminet rupe consistere, inde alacres ac lætos vocem istiusmodi adhortationis emittere: Heia te, Briccio; heia te, Briccio. Credo cernebant miserum eminus propinquantem, consilii quantam illi rabiem spiritus suscitassent. Nec mora, Briccio furibundus irrupit, ibi plenus insanitiæ evomuit in Martinum mille convicia. Objurgatus enim pridie ab eo fuerat, cur qui nihil umquam ante clericatum (quippe qui in monasterio ab ipso Martino nutritus) habuisset, de equos aleret, mancipia compararet: nam jam illo tempore arguebatur a multis, non solum pueros barbaros, sed etiam puellas scitis vultibus coemisse. Quibus rebus infelicissimus insano felle commotus, et, ut credo, præcipue dæmonum illorum agitatus instinctu, Martinum ita aggressus est, ut vix manibus temperaret; cum quidam Sanctus vultu placido, mente tranquilla infelicis amentiam per mitia verba cohiberet. Sed ita in eo nequam spiritus redundabat, ut ne sua quidem illi, quamvis vana admodum, mens subesset: trementibus labiis incertoque vultu decolor præ furore rotabat verba peccati, se asserens sanctiorem; quippe qui a primis annis in monasterio inter sacras Ecclesie disciplinas ipso Mar-

tino educante crevisset : Martinum vero et a principio, quod ipse diffiteri non posset, militiæ actibus sorduisse, et nunc per inanes superstitiones et phantasmata visionum ridicula prorsus inter deliramenta senuisse. Hæc cum multa, atque alia etiam, quæ reticere melius est, acerbiora vomisset, egressus tandem furore satiato, quasi qui se penitus vindicasset, rapidus ea parte qua venerat, recurrebat : cum interea, credo per Martini orationes fugatis ab illius corde dæmonibus, reductus in pœnitentiam, mox revertitur, atque ad Martini se genua prosternit : veniam poscens, fatetur errorem, nec sine dæmone se fuisse tandem sanior confitetur. Non erat apud Martinum labor iste difficilis, ut ignosceret supplicanti. Tunc et ipsi et nobis omnibus Sanctus exposuit, qualiter illum a dæmonibus vidisset agitari, se conviciis non moveri, quæ magis illi a quibus essent effusa, nocuissent. Exinde cum idem Briccio multis apud eum magnisque criminibus sæpe premeretur, cogi non potuit, ut eum a presbyterio submoveret, ne suam persequi videretur injuriam ; illud sæpe commemorans, Si Christus Judam passus est, cur ego non patiar Briccionem ?

XVI. Ad hæc Postumianus, Audiatur, inquit, istud exemplum noster iste de proximo, qui cum sit sapiens, immemor præsentium, immemor futurorum, si fuerit offensus, insanit, in sua se non habens potestate : sævit in clericos, grassatur in laicos, totumque terrarum orbem in suam commovet ultionem : in qua per triennium jugiter dimicatione consistens, nec tempore nec ratione sedatur : dolenda hominis et miseranda conditio, etiamsi hac sola insanibilis mali peste premeretur. Verum ista ei patientiæ et tranquillitatis exempla referre sæpius, Galle, debueras, ut nesciret irasci et sciret ignoscere. Qui si istum ipsum breviter insertum sermonem neminem in se prolatum forte cognoverit, sciat non magis ore inimici quam amici animo me locutum : quia, si fieri posset, optarem, ut Martino potius episcopo quam Phalari tyranno similis diceretur. Sed istum, cujus commemoratio parum suavis est, transeamus, et ad Martinum nostrum, Galle, redeamus.

XVII. Tum ego, cum jam adesse vesperam occiduo sole sentirem, Dies, inquam, abiit, Postumiane : surgendum est : simul tam studiosis auditoribus cœna debetur. De Martino autem expectare non debes, ut ulla sit meta referendi : latius ille diffunditur, quam ut ullo valeat sermone concludi. Ista interim de illo viro portabis Orienti, et dum recurris, diversasque regiones, loca, portus, insulas urbesque præterlegis, Martini nomen et gloriam sparge per populos. Imprimis memento non præterire Cam-

paniam : etsi maxime cursus in devoto sit, non tamen tibi tanti sint vel magnarum morarum ulla dispendia, quin illic adeas illustrem virum ac toto laudatum orbe Paulinum : illi, quæso te, primum sermonis nostri, quem vel hesterno confecimus vel hodie diximus, volumen evolve : illi omnia referes, illi cuncta recitabis, ut mox per illum sacras viri laudes Roma cognoscat ; sicut primum illum nostrum libellum non per Italiam tantum, sed per totum etiam diffudit Illyricum. Ille Martini non invidus gloriarum, sanctarumque la Christo virtutum piissimus æstimator, non abnuet præselem nostrum eum sub Felice componere. Inde si forte ad Africam transfretabis, referes audita Carthagini : licet jam pridem, ut ipse dixisti, virum noverit, tamen nunc præcipue de eo plura cognoscat, ne solum ibi Cyprianum martyrem suum, quamvis sancto illius sanguine consecrata, miretur. Jam si ad lævam Achaïæ sinum paululum devexus intraveris, sciat Corinthus, sciant Athenæ, non sapientiosem in Academia Platonem, nec Socratem in carcere fortiosem : felicem quidem Græciam, quæ meruit audire Apostolum prædicantem ; sed nequaquam a Christo Gallias derelictas, quibus donaverit habere Martinum. Cum vero ad Ægyptum usque perveneris, quamquam illa suorum sanctorum numero et virtutibus sit superba, tamen non dedignetur audire, quia illi vel universæ Asiæ in solo Martino Europa non cesserit.

XVIII. Cæterum cum Hierosolymam inde petiturus ventis rursus vela commiseris, negotium tibi nostri doloris injungo, ut, si umquam illustris illius Ptolemaidis littus accesseris, sollicitus inquiras, ubi sit consepultus noster ille Pomponius, nec fastidias visitare ossa peregrina. Multas illic lacrymas tamen ex affectu tuo quam ex nostris funde visceribus : ac, licet inani munere, solum ipsum flore purpureo et suave redolentibus sparge graminibus. Dices tamen illi, sed non aspere, non acerbe, compatiens alloquio, non exprobrantis elogio : quod si vel te quondam, vel me semper audire voluisset, et Martinum magis quam illum, quem nominare nolo, fuisset imitatus : numquam a me tam crudeliter disparatus, ignoti pulveris syrtis tegetetur, naufragi sorte prædonis passus in medio mari mortem, et vix in extremo nactus littore sepulturam. Videant hoc opus suum, quicumque ex illius abscessu mihi nocere voluerunt : videant gloriam suam, et vel nunc adversum me grassari desinant vindicati. Hæc cum maxime flebili voce generemus, omnium lacrymis per nostra lamenta commotis, cum magna quidem Martini admiratione, sed non minore ex nostris flebilibus dolore, discessum est.

